

Tartu Ülikool  
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond  
Ajaloo ja arheoloogia instituut  
Arhiivinduse õppetool

Simo Jõks

**Kirjavahetus võimudega Eestist 1949. aastal *kulaklikel* põhjustel  
väljasaadetute näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Aigi Rahi-Tamm

Tartu 2018

# Sisukord

|                                                                                           |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Sissejuhatus.....                                                                         | 3  |
| 1. Märtsiküüditamine ja selle ohvrite vabanemisprotsess.....                              | 7  |
| 1.1 Nõukogude agraarpoliitika ja <i>kulakuks</i> nimetamine .....                         | 7  |
| 1.2 Märtsiküüditamine.....                                                                | 11 |
| 1.3 Väljasaadetute eriasumiselt vabastamine .....                                         | 13 |
| 1.4 Rehabilitatsioon .....                                                                | 15 |
| 2. Kirjavahetus võimudega Eestist <i>kulaklikel</i> põhjustel väljasaadetute näitel ..... | 16 |
| 2.1 Nõukoguliku kirjastiili omandamine.....                                               | 16 |
| 2.2 Kirjade valimi kirjeldus.....                                                         | 18 |
| 2.3 Saadetud kirjade adressaadid .....                                                    | 19 |
| 3. Kirjade liigid.....                                                                    | 20 |
| 3.1 Palvekirjad .....                                                                     | 20 |
| 3.2 Toetuskirjad.....                                                                     | 21 |
| 3.3 Iseloomustused.....                                                                   | 23 |
| 4. Palvekirjade kirjutajad.....                                                           | 23 |
| 4.1 Pereliikmena küüditatud .....                                                         | 23 |
| 4.1.1 Täisealised pereliikmed.....                                                        | 23 |
| 4.1.2 Alaealised pereliikmed .....                                                        | 25 |
| 4.1.3 Vangistatute pereliikmed.....                                                       | 26 |
| 4.2 Vanaduse või invaliidsuse tõttu vabastamist taotlenud isikud.....                     | 27 |
| 4.3 Sõjavangide või võõrtööjõu kasutajad.....                                             | 29 |
| 4.4 Üle 30 hektarilise talu omanikud .....                                                | 32 |
| 4.5 Põllumajandustehnika või veski omanikud .....                                         | 34 |
| 4.6 Uusmaasaajad.....                                                                     | 36 |
| 5. Kirjade mõju hindamine .....                                                           | 37 |
| 5.1 Argumendid .....                                                                      | 38 |
| 5.2 Retoorika.....                                                                        | 40 |
| 5.3 Eneseesitus .....                                                                     | 41 |
| Kokkuvõte .....                                                                           | 42 |
| Kasutatud allikad ja kirjandus .....                                                      | 44 |

## Sissejuhatus

Kirjavahetus elanikkonna ja võimude vahel oli NSVL-is viimaste poolt soodustatud tegevuseks. Inimesed otsisid võimudele kirjutades lahendusi probleemidele.<sup>1</sup> Soovitud tulemuse saavutamiseks tuli võimude jaoks probleemi sobivalt esitleda. Käesoleva töö raames uuritud kirjad saadeti võimudele 1949. aastal Eestist *kulaklikel* põhjustel küüditatute poolt. Mõningatel juhtudel algas kirjavahetus võimudega väljasaadetute ja nende lähedaste algatusel kohe peale küüditamist. Pärast seda kui eriasumisel olijaid hakati 1956. aasta aprillis ENSV Ministrite Nõukogu loal vabastama, muutus kirjutamine massiliseks.<sup>2</sup> See jätkus hiljemgi, sh pärast seda, kui *kulakud* 1958. aastal ühe massilisema kategooriana eriasumiselt vabastati.<sup>3</sup>

Termin „*kulak*” hakkas kiirelt levima 1920. aastate alguses NSVL-is, kus talupoegkond jagati kolmeks: *bedniaki* (vaesed talupojad), *serednjiaki* (keskmik talupojad) ja *kulaki* (rikkad talupojad).<sup>4</sup> Eesti NSV-s defineeriti *kulakuid* järgnevalt: 1) Kasutas regulaarselt palgalist tööjõudu (arvesse ei läinud kõrghooajal appi palgatud ajutised abilised); 2) Süstemaatiline tasu maksmine mitte perekonnaliikmest tööliste põllumajandustoodetes või võimaluses kasutada mingit põllumajandusmasinat; 3) Teenis kasumit põllumajandusliku inventari rentimisest teistele taludele; 4) Omas veskit ja teenis sellega kasumit; 5) Teenis raha maa väljarentimisega; 6) Teenis raha mõne muu äritegevusega.<sup>5</sup> *Kulakuks* ei tehtud mitte inimest, vaid majapidamist, millest tulenevalt olid majapidamise kõik liikmed *kulakud*, kaasaarvatud alaealised lapsed.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 64-65

<sup>2</sup> Niglas, Aivar „Release ahead of time of Estonian citizens and residents repressed for political reasons by the Soviet authorities and their rehabilitation from 1953 to the 1960“. Hiio, Toomas. Maripuu, Meelis. Paavle, Indrek (Toim). Estonia since 1944: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes against Humanity. Tallinn: Estonian Foundation of Crimes against Humanity, 2009 lk 467,468

<sup>3</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 473

<sup>4</sup> Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self: The University of Washington Press 2011 lk 69

<sup>5</sup> Tõnurist, Edgar. Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine :dokumentide materjalide kogumik / Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi filiaal ; [koostanud Evald Laasi... jt.] Tallinn : Eesti Raamat, 1978

<sup>6</sup> Köll, Anu-Mai. The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013 jt lk 113-158

## Töö eesmärk ja meetod

Suhtlus nõukogude asutuste ning ametnikega võis sõltuda mitmetest teguritest, sealhulgas võis näiteks õigesti kirjutatud kiri tagada sobiva töökoha, aga ka vangistusest vabastamise. Paraku ei vällanud enamik inimesi õiget kirja kirjutamise viisi.<sup>7</sup> See Miriam Dobsoni poolt esitatud väide kehtib ka Eesti NSV kontekstis, kus endisest õigusriigist pärit inimesed ei kohanenud Nõukogude reaalsusega ülemäära kiirelt. Karistatavad ei pruukinud üldse mõista, mille vastu nad eksinud olid või mille eest neid karistati. Nõukogude ühiskonna liikmetena tuli neil õppida konstrueerima enestele sobiv autobiograafia. Nagu Jelena Zubkova on nentunud, tuli igal inimesel konstrueerida enesele personaalne legend ehk ametlik elulugu, mis sobitus nõukogude reaalsusesse.<sup>8</sup> Eestlastes tekitas see esialgu segadust, kuna ei teatud milliseid elemente elulugu sisaldama peab. Teistsugusest ühiskonnast pärit inimestena ei tundnud nad nõukogude väärtushinnanguid. Teisalt ei pruukinud neid teada ka aastaid nõukogude süsteemis elanud isikud. Igal Halfini käsitlese järgi oli endale sobiva tausta leidmine keeruline ka Venemaal elanud nõukogude inimese jaoks.<sup>9</sup>

Töö eesmärgiks on väljavalitud kirjade analüüsi kaudu selgitada, milliseid taktikaid inimesed kasutasid Siberist vabastamise saavutamiseks ning kas ja kuidas need taktikad ajas muutusid. Analüüsin kirjades kasutatud argumentatsiooni, retoorikat ja eneseesitlust, mis võisid tagada kirjale n-ö edu või ebaedu. Käsitletud juhtumid on jagatud kategooriatesse, et mõista ning võrrelda kirjutajate argumentatsioone. Kuigi erinevatesse kategooriatesse kuuluvate isikute eesmärk oli üldjuhul sama (saavutada Siberist vabastamine või rehabiliteerimine), polnud kirjades kasutatud taktikad ühesugused. Miriam Dobson on väitnud, et kirjades olid olulised: õige probleemi esitus, sõnavara, võimude poliitika kiitmine ja enda positsioneerimine võimudega samal pool olevaks.<sup>10</sup> Uurin neid Dobsoni poolt esitatud väiteid enda valimi pinnal. Dobson on peamiselt analüüsinud 1930. aastatel Nõukogude Venemaal kirjutatud kirju, kuid need elemendid ei pruukinud olla samavõrd olulised 1950. aastate Eesti NSV kontekstis.

Küsimuseks on, kuivõrd kasutatud argumendid ja valitud sõnakasutus või retoorika tulemusi andis, kas valitud taktikaid saatis edu või ebaõnnestumine. Eduna on siinkohal käsitletud

---

<sup>7</sup> Dobson, Miriam. *Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History* (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 64-65

<sup>8</sup> Zubkova, Jelena. *Baltimaad ja Kreml 1940-1953: Varrak*, Tallinn, 2009 lk 203-204

<sup>9</sup> Halfin, Igal. *Red autobiographies: Initiating the bolshevik self*, 2011

<sup>10</sup> Dobson, Miriam. *Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History* (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

võimudelt saadud positiivset vastust, mis tähendas kas asumiselt vabastamist, Eestisse elamisloa või sissekirjutuse saamist ja/või rehabiliteerimist. Ebaeduna käsitletakse negatiivset vastust ehk esitatud palve mitterahuldamist. Juhul kui kirjas oli mitu soovi ja neist saavutati vaid üks, on pöördumist edukaks hinnatud.

Võimude poole pöördumise edukuse hindamiseks on analüüsitud rajooni täitevkomiteede poolt tehtud otsuseid/ettepanekuid, mis saadeti Eesti NSV Ministrite Nõukogule või mõnele teisele institutsioonile. Erinevalt Eesti NSV Ministrite Nõukogu otsustest, on rajooni tasandil langetatud otsustele lisatud ka põhjendused, mis võimaldab hinnata kasutatud argumentide ja taktikate edukust. Kuna kõikide otsuste kohta ei ole aga võimalik leida põhjendusi, on kasutatud teatud analoogiat. Näiteks kui mõne juhtumi puhul on olemas rajooni TSN täitevkomitee põhjendatud otsus, saab selle põhjal öelda, millised argumendid olid efektiivsemad. Kui mõne teise sarnaste argumentidega juhtumi puhul leidub ainult Eesti NSV Ministrite Nõukogu põhjendamata otsus, saab analoogiat kasutades oletada, millised argumendid olid mõjuvad.

Uurimisobjektiks olevad kirjad on kirjutatud ENSV võimudele Eestist *kulaklikel* põhjustel väljasaadetud inimeste ja/või nende lähedaste poolt. Kirjad on valitud Rahvusarhiivi Eesti Vabariigi Ministrite Nõukogu fondist allarhiivi sarjast 5.1, mis sisaldab 1. osakond, eriosakonna ja sõjaosakonna materjale. Kirjad kuuluvad sarja kirjavahetus *kulaklike* majapidamiste ja väljasaadetute küsimuses.<sup>11</sup>

Kirjad on ajaliselt jagatud kolme gruppi: 1) aastad 1950-55, mil Siberist vabastati vaid vähesed; 2) vabastamise kõrgeaeg 1956-1957; ning 3) aastad 1958-1959. Aastate 1950-1954 kohta on materjali suhteliselt vähe. Rahvusarhiivis leidub kaks säilikut aastast 1950 ja üks säilik aastast 1951, mida on töös ka kasutatud. Aastate 1952-1953 kohta ei leidu sarjas ühtegi säilikut. Hilisemate aastate 1954 ja 1955 kohta on kasutatud nelja säiliku materjale. Ajast, mil vabastamine muutus massilisemaks ehk 1956-57, on kokku kasutatud 15 säilikut. Viimase perioodi, aastate 1958-59 analüüs tugineb seitsmele säilikule. Materjali valikul on peetud silmas, et esindatud oleksid kirjad igast ajajärgust. Kokku leiab käsitlust 592 juhtumit. Tavaliselt sisaldab juhtum mitut kirja. Analüüsitud juhtumite kohta on antud töös läbi töötatud ligikaudu 1000 kirja. Enamiku neist moodustavad üsna lakoonilised kirjad, milles on edastatud vaid kirjutaja soov ja lühike põhjendus oma palvele. Samas leidub ka 4-5 leheküljelisi kirjutisi. Kirjad on ka keeleliselt, õige- ja käekirja poolest väga erinevad.

---

<sup>11</sup> RA.ERA.R-1.5

## Uurimisseis

Kollektiviseerimist, sellega kaasnenud *kulakute* vastast kampaaniat ja märtsiküüditamist on pärast 1991. aastat põhjalikult uuritud. *Kulakute* vastastest kampaaniatest, elust Eesti külas 1940. aastate lõpus ja märtsiküüditamisest on andnud Viljandimaa näitel põhjaliku ülevaate Anu-Mai Kõll.<sup>12</sup> Kõnealune autor on muu hulgas üks väheseid, kes on analüüsinud *kulakute* poolt võimudele saadetud kirju. *Kulakute* temaatikat ja märtsiküüditamist on põhjalikult uurinud Aigi Rahi-Tamm.<sup>13</sup> Tema uurimused kajastavad teemat kõige laiahaardelisemalt. Käsitlust on leidnud nii majapidamiste *kulaklikuks* tegemine, märtsiküüditamine, kui Siberist naasmisega kaasnenud probleemid.

Erinevad autorid on uurinud Eesti põllumajanduse sovetiseerimist 1940. aastate lõpus. Põhjalikult on uuritud nii *kulaklike* nimekirjade, kui küüditamisnimekirjade koostamist, ning selgitatud on nende kahe erinevust.<sup>14</sup> Kirjandust, mis aitab mõista tollaseid olusid, on ilmunud üsna rohkelt ja erineval uurimuslikul tasemel. Sealhulgas on käsitletud poliitilisi olusid, inimeste vahelisi sotsiaalseid suhteid, hariduselu, igapäeva hirme ja muresid ning tööhõive poliitikat.<sup>15</sup> Välisautoritest on Baltimaade sovetiseerimist ja kollektiviseerimist põhjalikult käsitlenud David Feest.<sup>16</sup>

---

<sup>12</sup> Kõll, Anu-Mai. The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013

<sup>13</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998; Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940–1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]; Rahi-Tamm, Aigi. Deportation operation *Piriboy* in 1949. Hiio, Toomas. Maripuu, Meelis. Paavle, Indrek. (Toim.) Estonia since 1944. Tallinn, 2009; Rahi-Tamm, Aigi. Küüditamised Eestis. Reinvelt, R. (Toim.). Eestlaste küüditamine. Mineviku varjud tänases päevas. Artiklid ja elulood (15–57). Tartu: Korp! Filiae Patriae. 2004.

<sup>14</sup> Frei, Lauri. Kulakuks tegemine kui märtsiküüditamise ettevalmistav samm Tartumaa Äksi valla näitel. Uuemaide aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Kahar, Andres. Kuidas toimus väljasaadetavate kindlaksmääramine? Uuemaide aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Liivik, Olev. Tammela, Hiljar (Toim): Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn, 2009

<sup>15</sup> Tannberg, Tõnu. 1953. aasta amnestia: Kas varaste ja sulide vabastamine. Tuna 3 2004; Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940–1953. Tallinn 2009; Aigi Rahi-Tamm & Irena Salēniece (2016) Re-educating teachers: ways and consequences of Sovietization in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective, Journal of Baltic Studies, 47:4; Saueauk, Meelis. Uuemaide aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Eestimaa Kommunistliku Partei rollist märtsiküüditamise läbiviimisel 1949. aastal; Tammela, Hiljar. Kuulujutud eelseisvast küüditamisest kui mentaliteediajalooline nähtus. Uuemaide aspekte märtsiküüditamisest, Tallinn 2009; Pilve, Eli. ""Kurnajate" ja rahvavaenlaste perekonnaliikmed Nõukogude võimu kammitsais, Tuna 2017; Tannberg, Tõnu. Tartu Riiklik Ülikool pärast 1950. aasta märtsipleenumit: julgeolekuorganite sissevaade. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004

<sup>16</sup> Feest, David. Zwangskollektivierung im Baltikum. Die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944–1953. Köln, Weimar, Wien: Böhlau 2007

Vähem on aga analüüsitud nõukogulikku kirjavahetust.<sup>17</sup> Eraldi väärrib välja toomist Miriam Dobson, kes on uurinud eraisikutelt võimudele saadetud kirjade erinevaid detaile.<sup>18</sup> Nõukoguliku kirjastiili juurde kuuluvad ka eneseesitlus ja autobiograafia, mille koostamist mitmed autorid on uurinud.<sup>19</sup> Varasemalt ei ole uuritud Eestist *kulaklikel* põhjustel väljasaadetute kirjade argumente, stiili ja mõju. Käesolev töö püüab täita seda tühimikku.

## 1. Märtsiküüditamine ja selle ohvrite vabanemisprotsess

Eesti oli 1939. aastal põllumajanduslik riik, mille elanikest 67 % elas maal. Aastal 1939 oli Eestis umbes 140 000 talu. Ligi 85 protsenti majapidamistest tegi vajaliku töö ära oma tööjõuga. Vaid 15 protsenti Eesti taludest kasutas abilistena sulaseid ja tüdrukuid. Keskmine talu suurus oli 22,7 hektarit, kaks kolmandikku taludest olid suuruses 10-50 ha, ülejäänud aga väiketalu. Suuremaid talusid kui 100 hektarit oli Eestis vaid 0,3 protsenti kõigist taludest<sup>20</sup>. Nii leidis Eestis suurtalusid üsna vähe, peamiselt olid väike- ja keskmiktalud. Antud kontekst on oluline mõistmaks, keda nõukogude oludes „kulakuks“ tehti ning milliseid argumente võimud selles protsessis kasutasid. Samuti kajastub maa suurusega seotud temaatika 1949. aastal väljasaadetute kirjavahetuses võimudega, kus süüdimõistetud juhtumite tagamaid ning süüdistuste sisu avada püüavad.

### 1.1 Nõukogude agraarpoliitika ja *kulakuks* nimetamine

Eesti inkorporeeriti NSVL-i 1940. aasta 6. augustil. Alanud sovetiseerimisprotsess hõlmas ka natsionaliseerimisi, tabades esisalgu suuremaid laevandus- ja kaubandusettevõtteid, mille käive oli üle 200 000 krooni. Sovetiseerimist viidi läbi niinimetatud „Võšinski projekti järgi“, mis võeti ametlikult vastu NSVL-i poliitbüroo poolt ning vormistati ÜK(b)P KK ja NSVL RKN otsustena. Eesti NSV-s pidi jõustuma uus põhiseadus mille projekti asus välja töötama Andrei

---

<sup>17</sup> Viibur Vilt, Maris. Kirjad võimule EK(b)P Keskkomitee propaganda ja agitatsiooni osakonna näitel 1944-1953. Magistritöö. Juhendaja PhD Aigi Rahi-Tamm Tartu, 2014; Kõll, Anu-Mai. The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013; Tarand, Andres. Cassiopeia. Kirju kolmnurgast Vorkuta-Eesti-Krasnojarski krai, Tallinn 1992; The Voice of the People. Letters from the Soviet Village 1918-1932. Storella, C.J. A.K. Sokolov, A.K. Tale University Press 2013; Halfin, Igal. Popov's Apostasy: A Drama in Three Letters and Two Interrogations. In: Autobiographical Practices in Russia. Eds. J. Hellbeck, K. Keller. V&R unipress, 2004, pp. 223-250.

<sup>18</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

<sup>19</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn 2009; Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self, 2011

<sup>20</sup> III Põllumajandusloendus 1939. a., vihik I. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo 1940, lk 14, 63.

Ždanov. Põhiline Eestit puudutav otsuste pakett võeti NSVL-i Poliitbüroos vastu 22. augustil. Siis tehti põhimõttelised otsused ka maareformi suhtes. Seda teemat käsitleti üsna ettevaatlikult, kuna suur osa Eesti elanikkonnast olid talupojad. Paistab silma, et otsuste tegijad polnud Eesti põllumajandusliku olukorraga kuigivõrd kursis. Otsustest võib välja lugeda, justkui arvanuks nende vastuvõtjad, et Eesti on mõisamajandusel baseeruv riik. Maa omandi maksimaalseks suuruseks kinnitati 30 hektarit. Mõisate maad natsionaliseeriti.<sup>21</sup>

Maaküsimusest saigi peamine küsimus Eesti NSV põhiseaduse projektis. Kuigi formaalselt pidi uue põhiseaduse koostama Riigikogu põhiseaduskomisjon, kinnitas NSVL-i Poliitbüroo põhiseadusena selle teksti, mille koostas Andrei Ždanov. Kuigi selle teksti aluseks oli võetud Nõukogude liidu konstitutsioon, tegi Ždanov Eesti NSV põhiseaduse puhul mõningaid muudatusi. Muudatused tingis Eesti majanduslik ja poliitiline situatsioon, mis oli erinev NSVL-i omast. Muuhulgas polnud Eesti NSV põhiseaduses otseõnu juttu eraomandi kaotamisest. Mainiti vaid suurettevõtete ja pankade vara natsionaliseerimist. Antud töö seisukohast tähtsaim oli asjaolu, et Eesti NSV Konstitutsioonist jäi välja kolhoosidega seotud temaatika. Erinevalt NSVL põhiseaduses sätestatust jäi maa talumajapidamistele tasuta tähtajataks kasutamiseks.<sup>22</sup> Seega vastavalt põhiseadusele piirati Eesti NSV-s küll eraomandi suurust, kuid ei seatud eesmärgiks selle kaotamist. Kolhoosidest või nende moodustamisest polnud üldse juttu. Antud kontekstis on oluline, et endiselt lubati omada kuni 10 töötajaga väikeseid kaubandus- või tööstusettevõtteid. See asjaolu võis 9 aastat hiljem saada küüditamise põhjuseks.

Nõukogude võim alustas populistlike võtetega. Väiketalunike maksuvõlad kustutati ja nad said juurdelõikeid suurtalunike maadest. Välja kuulutati maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise määrus. Talupoegade suurim hirm nõukogude võimu ees oli kollektiviseerimine. Esimese nõukogude aasta lõpuks ei tõstatatud Eestis kolhoosi temaatikat ja see võis talupoegi mõnevõrra rahustada. Siiski näitas nõukogude võim oma tõelist palet juba 1941. aasta kevadel. Kehtestati riiklikud põllumajandusnormid, mis tuli täita. Täitmata jätmise korral ähvardas karistus trahvidest vangistuseni. Normid muutis talupoegade jaoks ebamõistlikult raskeks asjaolu, et kokkuostu hinnad määras ÜK(b)P KK Poliitbüroo ja need olid oluliselt väiksemad turuhinnast.<sup>23</sup>

Ajastu mõtestamisel tuleb järgmise ühiskonda tugevalt raputanud muutusena mainida arreteerimisi, mis algasid sisuliselt kohe pärast nõukogude võimu kehtestamist. Esimene massiküüditamine toimus 14. juunil 1941. aastal, kui Siberisse saadeti umbes 10 000 inimest.

---

<sup>21</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn, Varrak, 2009. lk 79-80

<sup>22</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn, Varrak, 2009. lk 80-81

<sup>23</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn, Varrak, 2009. lk 123-125

Nende seas oli peamiselt poliitiline ja sõjaline eliit ning haritlased, aga ka suurtalunikud ja nende pereliikmed.<sup>24</sup> Nädal hiljem puhkenud Saksamaa-Nõukogude Liidu sõja tulemusel asendus Eestis 1941. a sügisel nõukogude okupatsioon saksa okupatsiooniga.

Sügisel 1944 toimus järjekordne võimuvahetus, kui saksa okupatsioon asendus nõukogude okupatsiooniga. Nõukogude võim jätkas sealt, kus 1941. aastal pooleli oli jäänud. Taas alustati maareformiga ja majapidamiste ülempiiriks määrati 30 hektarit. Kui 1940. aasta maareformil olid vähemalt ametlikult sotsiaalsed põhjused, tagada majapidamiste võrdsus, siis 1944. aastal ei varjatudki, et maareform on üks võimalus inimesi karistada. Sakslastega okupatsiooniaastatel koostööd teinud isikutele jäeti alles vaid 5-7 hektarit, olenevalt põllumaa kvaliteedist.<sup>25</sup> Eesmärgiks seati talud keskmise suurusega 15-17 hektarit. Eelisjärjekorras said maad Punaarmee veteranid, partisanid, riigiasutused nagu näiteks MTJ<sup>26</sup> ja teised, kes olid panustanud võitu Saksamaa üle. Maad saadi üle 30 hektariliste talude omanikelt ja nende arvelt, kellelt maa oli erinevatel karistuslikel põhjustel konfiskeeritud.<sup>27</sup> Eesti NSV võimud lugesid maareformi lõpuleviiduks 1944. aasta lõpuks. Tegelikult oli selleks ajaks lõpule viidud vaid maa ümberjaotamine, loomad ja varud jagati uusmaasaajatele alles järgmise aasta kevadel. Pistelised kontrollid kinnitasid, et 1945. aasta suveks polnud maareform andnud soovitud tulemusi. Maareformi täieliku rakendamise ajaks võime lugeda 1947. aasta suve.<sup>28</sup> Niisiis saadi maareformiga ühele poole ajaks, kui asuti ette valmistama juba kollektiviseerimist, mis pidi maareformi alusel jagatud maa majapidamistelt ära võtma. Maareformi tulemusena oli enamik maast ajutiselt keskmiktalupoegade valduses. Kuna talupoegadele anti maa kohta välja põliskasutamiskivid, siis näis paljudele, et olukord maal on mingil kujul stabiliseerumas.<sup>29</sup> Esimestel sõjajärgsetel aastatel ei võetud Moskva poolt ette kolhooside loomist Baltikumis ning esialgu jäid talumajapidamised alles.<sup>30</sup>

ÜK(b)P KK 1947. aasta 21. märtsil vastu võetud määrus puudutas kolhooside loomist Eesti, Läti ja Leedu NSV-s. Esmalt alustati edutat kollektiviseerimiskampaaniat.<sup>31</sup> Innustamaks inimesi vabatahtlikult kolhoosidesse astuma, hakati kolhoosnike elu võrreldes üksiktalupoegade omaga igati soodustama. Õige pea algas võitlus *kulaklike* talupoegade vastu.

---

<sup>24</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Human losses. lk 27

<sup>25</sup> Feest, David. Zwangskollektivierung im Baltikum: die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944-1953 lk 119

<sup>26</sup> Masina ja Traktori Jaamad

<sup>27</sup> Feest, David. Zwangskollektivierung im Baltikum: die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944-1953 lk 122

<sup>28</sup> Feest, David. Zwangskollektivierung im Baltikum: die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944-1953 lk 123-124

<sup>29</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998, lk 25-27

<sup>30</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn, Varrak, 2009. lk 98-99

<sup>31</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998,

Kooskõlas NSVL MN määrusega 17. augustist 1947 andis Eesti NSV MN 30. augustil 1947 välja määruse talupidamiste maksustamise kohta. *Kulaklikele* majapidamistele rakendati kõrgendatud maksumäär. Valla täitevkomiteed pidid hiljemalt 5. septembriks 1947. aastal koostama *kulaklike* talude nimekirjad. Eesti NSV-s hakati kohaliku täitevkomitee ja külaaktiivi poolt talupidajaid *kulakuteks* kuulutama. Kuna *kulaku* definitsioon oli lai, võis peaaegu igaüks end nimekirjast leida.<sup>32</sup>

Esialgu hakati *kulakuid* rõhuma maksupoliitika kaudu. Riigi jaoks oli see kasulik mitmel põhjusel. Esiteks sai nõukogude riik talupoegade ränkade pingutuste arvelt lisaraha, teisalt viis see talude pankrotistumiseni ning sellest tulenevalt kolhooside tekkeni.<sup>33</sup> Kehtestati progressiivne maksupoliitika, mille järgi maksid suuremate talude omanikud kõrgemaid makse. Eestis, kus suur osa maast võis olla soo, mets või liivaluide, polnud maa suurus talu majandusliku võimekuse hindamise juures peamine näitaja. Oluline oli põllumaa suurus. Nõukogude bürokraatia seda ei arvestanud. Kui suurem osa talumaast oli soo, ei olnud seda võimalik harida, ent kohalike volinike silmis tõlgendati seda kui *kulaku* soovitamatus põldu harida ja katset riiki saboteerida.<sup>34</sup> Kujunes olukord, kus jõukamatel taludel oli mõistlikum maast loobuda, et liituda esimeste kolhoosidega. Maksupoliitika surve oli liitumine kolhoosidega aktiivsem just jõukamates valdades ning tagasihoidlikum vaesematel äärealadel.<sup>35</sup>

Lisaks nimekirjadele tuli koostada iga majapidamise kohta iseloomustus. Iseloomustuses kirjeldati talupere poliitilist meelsust, nende tegevust Eesti Vabariigi ja saksa okupatsiooni ajal ning muid võime huvitavad tegureid. Täitevkomitee otsuse majapidamise *kulaklikku* nimekirja arvamise kohta sai edasi kaevata maakonna või linna täitevkomiteele ja viimase instantsina Eesti NSV Ministrite Nõukogule, kelle otsused olid lõplikud.<sup>36</sup>

Kuigi 1947. aastal ei teatud veel, et *kulaklikus* nimekirjas olek ei laosta ainult majanduslikult, vaid võib päädida väljasaatmisega, mõistis enamus selle nimetuse hukatuslikkust koheselt. Enamus *kulaklikeks* kuulutatud majapidamistest hakkas tegema avaldusi, et talu nimekirjast kustutataks. Kasutati erinevaid argumente. Näiteks toodi välja, et maksustatav maa omandati alles 1945-1946. aasta maareformiga või et alles Nõukogude võimu kehtestamine võimaldas perel hakata tööle enda, mitte teiste jaoks. Selliselt sõnastatuna prooviti end võimude jaoks sobivamaks, isegi uue korra liitlaseks teha. Teatud puhkudel andsid need võtted ka tulemusi ja

---

<sup>32</sup> Frei, Lauri Kulakuks tegemine kui märtsiküüditamise ettevalmistav samm Tartumaa Äksi valla näitel. Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Tallinn, 2009. lk 35. Vt kulaku definitsiooni lk 4

<sup>33</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998, lk 28

<sup>34</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn, Varrak, 2009 lk 126

<sup>35</sup> Laasi, Evald. Eestimaa kommunistlik Partei ellu viimas V.I. Lenini kooperasiioniplaani 1944-1950. Tallinn, 1980, lk 181.

<sup>36</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998, lk 28

osad talud kustutati *kulaklikest* nimekirjadest.<sup>37</sup> Nimekirjast kustutati teisigi, näiteks majapidamisi, mis polnud omanud liiga suurt maad, kasutanud võõrast tööjõudu ega teeninud raha põllumajandustehnika rentimise pealt. Samas on mitmed antud teema uurijad kinnitanud, et märkimisväärne hulk majapidamisi sattus *kulaklikku* nimekirja isiklike vastuolude tõttu. Mitmetel juhtudel võidi sama talu korduvalt kas uuesti *kulaklikku* nimekirja lisada või sealt taas kustutada.<sup>38</sup>

Oluline on siinkohal jälgida meetmeid, mida kasutati *kulaku* nimetusest vabastamisel. Talude toetuseks kirjutati arvukalt kirju näiteks naabrite, sõprade või sugulaste poolt. Nende seas oli ka partei ja täitevkomitee liikmeid, kes kiitsid enamasti *kulakute* likvideerimise heaks, kuid selgitasid, kuidas just konkreetse pere suhtes on tegu eksitusega. Selline tegevus ei meeldinud kõrgematele instantsidele, mistõttu keelati täitevkomitee liikmetel ja külaaktiivil toetuskirjade kirjutamine rangelt ära.<sup>39</sup> Kuna eelmainitud meetmed polnud toonud tulu, otsustati kõrgemalt poolt kollektiviseerimisprotsessi karmimate meetmete abil kiirendada.

## 1.2 Märtsiküüditamine

Küüditamine sai lõpliku kinnituse 18. jaanuaril kell 22.05, kui Eesti, Läti ja Leedu parteijuhid sisenesid Stalini kabinetti, kus viibisid ka teised NSV Liidu juhtkonna liikmed ning kandsid ette oma olulisemad küsimused kollektiviseerimise osas. Kohtumisel küsis Stalin ka Karotamme arvamust küüditamise vajalikkuse kohta. Selleks hetkeks oli Karotamm mõistnud, kuidas tuleb küsimusele vastata ja tegi ettepaneku *kulakud* ja rahvavaenlased Eestist välja saata. NSVL-i kõrgem juhtkond vajab ettepanekut, et siduda Eesti NSV juhtkond planeeritava deporteerimisoperatsiooniga, millega viimased aktiivselt kaasa läksid. Küüditamise läbiviimine usaldati Beriale, kes delegeeris ülesanded enda poolt hallatavatele RJM-le ja Siseministeeriumile.<sup>40</sup> Pärast küüditamise otsuse vastuvõtmist hakati planeerima selle läbiviimist.

---

<sup>37</sup> Kõll, Anu-Mai. The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013 jt lk 114-115

<sup>38</sup> Frei, Lauri. Kulakuks tegemine kui märtsiküüditamise ettevalmistav samm Tartumaa Äksi valla näitel. Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Tallinn, 2009. lk 36-39

<sup>39</sup> Kõll, Anu-Mai. The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013 jt lk 120-123

<sup>40</sup> Saueaak, Meelis. Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. „Eestimaa Kommunistliku Partei rollist märtsiküüditamise läbiviimisel 1949. Aastal“ lk 91

Väljasaatmismenetluse läbiviimine ja vastavate nimekirjade koostamine tehti ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi (ENSV RJM) ülesandeks. Tuli koostada nii väljasaadetute nimekiri kui ka reservnimekiri, seda juhuks kui vajalikke inimesi ei õnnestu kätte saada. Sihtgrupp jagati kaheks: natsionalistid (rahvavaenlased) ja *kulakud*. Viimaste puhul tuli dokumentaalselt tõendada, et väljasaadetav pere on kantud *kulaklike* nimekirjadesse. Tõendid, mida kasutati *kulakute* puhul olid järgmised: Maakonna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee (TSN TK) kinnitatud *kulakute* nimekiri, TSN TK otsus perekonna *kulakuks* tunnistamise kohta, valla TSN TK tõendid *kulaklike* perekondade kohta ja muud kompromiteerivad andmed.<sup>41</sup> RJM tegutses iseseisvalt, kaasamata oma tegevusse täitevkomiteesid, parteiorganeid ega miilitsaid. Vastupidiselt üldlevinud arvamusele ei kasutatud küüditamise alusena kohalike elanike kaebusi ega valdade koostatud väljasaatmisnimekirju.<sup>42</sup>

Kui väljasaadetavad perekonnad olid fikseeritud, asuti tuvastama, kuivõrd esineb küüditamist välistavaid asjaolusid. Väljasaatmisele ei kuulunud töövõimetud, rindel võidelnud punaarmeelased, aktiivsed partisanid ega teised NSVL-i ees erilisi teeneid omanud kodanikud. Praktikas ei pruukinud need asjaolud inimesi päästa. Välistavate tegurite selgitamiseks nappis aega ja neisse suhtuti pigem bürokraatlikult. Näiteks kui perekonnas oli punaarmeelane, võidi öelda, et tal ei olnud perega majanduslikku sidet ning seega ei omanud tema teened väljasaatmist välistava asjaoluna tähtsust. Küüditatute seas oli rohkelt eakaid, neist vanim 90-aastane, mis näitab, et ka töövõimetus polnud välistava tegurina oluline. RJM jaoks ei olnud erilist tähtsust mitte niivõrd isikute meelsusel, reaalsel majanduslikul olukorral või muul seesugusel, vaid etteantud küüditatavate arvu täitmisel. Nii juhtuski, et nimekirja sattus palju neid, kelle kuulumine eriasumisele saadetute hulka tekitas küsitavusi.<sup>43</sup>

*Priboi* algas 25. märtsi varahommikul. Kuna operatsioon oli äärmiselt salastatud, anti plaani läbiviijatele operatiivkäsud kätte kõigest paar tundi varem. Operatsioon plaaniti läbi viia kolme päevaga. Aktsiooniga jõuti lõpule üldjoontes 29. märtsi südaööks. *Priboi* lõppraporti järgi küüditati Eestist *kulaklikel* põhjustel 2870 perekonda.<sup>44</sup> Kokku saadeti välja 20 702 inimest, neist 42 hukkus teel Siberisse.<sup>45</sup>

Hirm väljasaatmise ees jäi kestma aastateks. Paljud nimekirjadesse kantud isikud jäid välja saatmata, valitses ebakindlus ega teatud kuivõrd on oodata uusi aktsioone. Pereliikmed, kes

---

<sup>41</sup> Kahar, Andres. Kuidas toimus väljasaadetavate kindlaksmääramine? Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Tallinn, 2009. lk 44-45

<sup>42</sup> Kahar, Andres. Kuidas toimus väljasaadetavate kindlaksmääramine? Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Tallinn, 2009. lk 45

<sup>43</sup> Kahar, Andres. Kuidas toimus väljasaadetavate kindlaksmääramine?. Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Tallinn, 2009 lk 47-52

<sup>44</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Estonia since 1944 lk 441-445

<sup>45</sup> Õispuu, Leo. Deportation from Estonia to Russia : deportation in March 1949. Volume 1. Tallinn, 2003. lk 52

sõitsid oma perele vabatahtlikult järele, jäeti Siberis passidest ilma ning arvati samuti väljasaadetute sekka. Valitsenud hirmuõhkkonnas varjasid end tuhanded, jättes maha oma senised elukohad. Kohe peale väljasaatmist hakkas teatav osa inimestest tegutsema, et saavutada enese vabastamine ja võimalus Eesti NSV-sse naasta.

### 1.3 Väljasaadetute eriasumiselt vabastamine

Stalini surm tähistas vangide, väljasaadetute ja eriasumisele saadetute vabastamisprotsessi algust. Esimene amnestiaseadus anti välja 27. märtsil 1953. Selle amnestia raames vabastati vangid, kes ei kandnud rohkem kui 5 aastast karistust, samuti väljasaadetud ja sundväljasaadetud. Amnestia ei puudutanud eriasumisele saadetuid, kelle hulka kuulus enamik eestlasi. Eriasumisele saadetute hulka kuulusid ka *kulaklikel* põhjustel väljasaadetud inimesed.<sup>46</sup> Eriasumisel viibijad olid välja saadetud tähtajatult ehk sisuliselt igaveseks. Kuigi 1953. aasta amnestia raames vabastati palju kriminaalkurjategijaid, ei pruukinud enamik neist seda olla sõna otseses mõttes. Stalini aja lõpus võis kriminaalkorras karistada saada ka tööle hilinemise, passi režiimi rikkumise ja teiste marginaalsete kuritegude eest. NSVL juhtkond tegi kohalikele võimudele kohustuseks varustada amnesteeritud töö ja elementaarsete eluks vajalike vahenditega. Eestis ei laabunud asjad sugugi nii ladusalt. Tööga tuli eelkõige varustada üksikud ja lastega naised. Eestis suhtuti amnesteeritutesse umbusklikult. Hoolimata lokanud tööjõupuudusest ei soovitud neid tööle võtta. Nii puutusid juba esimesed Siberist vabastatud Eestisse jõudes kokku raskustega.<sup>47</sup>

Esimene eriasunikke puudutav amnestia kuulutati välja aprillis 1954, mis puudutas neid, kes olid pärast vangistusest vabastamist eriasumisele saadetud. Neist varem pääsesid eriasumiselt vaid mõned invaliidid, kellel leidis Eestis eluaset ja ülalpidamist pakkuv eestkostja. Järgmisena vabastati 1954. aasta 5. juuli otsusega alla 16-aastased lapsed. Vanemad kui 16-aastased lapsed said õiguse elukohta vahetada seoses õpingutega. Märtsis 1955. aastal hakati vabastama sakslastega koostööd teinud isikuid. Järgmine suurem grupp vabanes 1955. aasta 24. novembri otsusega, nendeks olid: Suurest Isamaasõjast osavõtnud, NSVL riiklikke autasusid omavad inimesed, Suures Isamaasõjas langenud sõdurite perekonnaliikmed ning Siberis viibides eriasumisele mittemõistetud mehega abiellunud naised. Nende seas vabastati ka õpetajaid, üksikuid invaliide ja ravimatult haigeid, kes said õiguse elada kõikjal NSVL-s välja arvatud piirkonnas, kust nad olid välja saadetud.<sup>48</sup>

---

<sup>46</sup> Tannberg, Tõnu. 1953. aasta amnestia: Kas varaste ja sulide vabastamine lk 37-51. Tuna 3 2004

<sup>47</sup> Tannberg, Tõnu. 1953. aasta amnestia: Kas varaste ja sulide vabastamine lk 37-51. Tuna 3 2004

<sup>48</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 471

Alates 1956. aasta aprillist oli eriasumisele saadetud isikutel võimalik taotleda vabastamist kohtukorras ja ENSV Ministrite Nõukogu loal. Kõiki esitatud avaldusi käsitleti individuaalselt. Ministrite Nõukogu tegi oma otsused kahel viisil. Ministrite Nõukogu esimehe ja Ministrite Nõukogu asjadevalitseja nimel võeti vastu positiivsed, eriasumiselt vabastavad otsused, samuti otsused, mis tagasid Eestis viibinud isikule sissekirjutuse soovitud kohta. Vabastamistaotluste läbivaatamiseks moodustatud Ministrite Nõukogu komisjoni otsused olid negatiivsed.<sup>49</sup>

Viimaks, 19. mail 1958. aastal võeti vastu otsus vabastada asumiselt kõik *kulakud* ja nende perekonnaliikmed.<sup>50</sup> See aga ei tähendanud veel nende kiiret Eestisse naasmist. Seoses Ungari ülestõusuga 1956. aastal muutus võimude suhtumine eriasumiselt naasvatesse inimestesse tuntavalt vaenulikumaks. Vastu võeti mitmeid tagasitulemist raskendavaid akte.<sup>51</sup> ENSV Ministrite Nõukogu otsusega 1957. aasta 1. oktoobrist oli vabastatud ja Eestisse naasvatel isikutel keelatud elama asumine Tallinnasse, piiritsooni ja piirkonda, kust nad olid küüditatud. Erandkorras võisid kohalikud võimud anda õiguse oma endisesse elukohta naasta, näiteks siis kui tegemist oli haige, vanuri, invaliidi või ennast heast küljest näidanud isikuga. Sõltus suuresti suhetest kohalike võimudega, kas väljasaadetu sai õiguse naasta oma endisesse elukohta. Ka küüditatu karjääri- ja õppimisvõimalused sõltusid asutuse või kooli juhtkonna suhtumisest. Nii kujunes välja olukord, kus osa küüditatutest sai õiguse kodukohta naasta ja teised aga mitte. Taoline ebavõrdne olukord tekitab rahvas seas mõistmatust tänini.

Vastavalt Eesti NSV seadustele ei kuulunud *kulakutelt* konfiskeeritud vara tagastamisele. Seetõttu hakkasid inimesed saatma kirju palvega end rehabiliteerida. Märtsis 1953. aastal algas vabastamisprotsess jõudsalt ja oleks ilmselt jätkunud kiirelt ka eriasumisel viibinud isikute jaoks, kuid seoses Beria kõrvaldamisega hakkas protsess venima.<sup>52</sup> Inimesi vabastati üksikute kategooriate alusel ja kodumaale elama asumisel tehti neile olulisi takistusi. Vabanemine eriasumiselt kujunes aastaid kestvaks valusaks protsessiks.

---

<sup>49</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 467,468

<sup>50</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 471

<sup>51</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 9

<sup>52</sup> Tannberg, Tõnu. 1953. aasta amnestia: Kas varaste ja sulide vabastamine lk 37-51. Tuna 3 2004

## 1.4 Rehabilitatsioon

*Kulaklike* nimekirjade koostamine jätkus ka pärast küüditamist. Nimekirjades olevate isikute võimalused töö ja õpingute osas olid piiratud. Näiteks leidis ENSV julgeolekuminister Valentin Moskalenko 1950. aastal tehtud ettekandes, et ülikool on muuhulgas tugevalt „saastatud“ *kulakute* võsukeste poolt.<sup>53</sup> Mittesoovitavate isikute vältimiseks sätestati ülikoolis kontroll sisseastujate ja nende perekonna sotsiaalse sobivuse kohta. *Kulakliku* taustaga isikutele oli vastutusrikkamatel ametikohtadel töötamine piiratud. Ebasobiv taust andis ettekäände vallandamiseks. Samuti võidi väita, et töötaja ei saa oma ametiga hakkama ja on ebapädev.<sup>54</sup>

Sellises olukorras proovisid inimesed *kulaku* nimetusest vabaneda ning asusid taotlema rehabilitatsioonist. Selleks tuli ENSV Ministrite Nõukogule esitada avaldus, millele järgnes enamasti negatiivne vastus. Rehabilitatsioonist taotleti ennekõike õppimis- ja karjäärivõimaluste parandamiseks. Rehabilitatsioon õnnestus vaid vähestel. Antud töö fookuses oleval perioodil ei saadetud rehabilitatsiooni avaldusi nii massiliselt kui vabastust paluvaid kirju. Käsitleva perioodi lõpp juhatab sisse järgmise etapi, mis sai hoogu 1960. aastatel, kui inimesed proovisid oma head nime taastada.

Nõukogude korra kehtestamine viis paratamatult kolhoosikorra elluviimiseni. Kuna võimudel ei õnnestunud seda protsessi käivitada vabatahtlikult, tuli rakendada karmimaid meetmeid. Nii toimus märtsiküüditamine, mille ohvriks langesid tuhanded süütu inimesed. Pärast Stalini surma lõdvenenud poliitilistes oludes hakati andma amnestiaid. Paraku kujunes vabastamisprotsess eelkirjeldatu põhjal pikaks. Väljasaadetutel ja nende lähedastel tuli vabaduse saavutamiseks asuda võimudega kirjavahetusse.

---

<sup>53</sup>Tannberg, Tõnu (2004). Tartu Riiklik Ülikool pärast 1950. aasta märtsipleenumit: julgeolekuorganite sissevaade. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi lk 125. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

<sup>54</sup>Pilve, Eli. "Kurnajate" ja rahvavaenlaste perekonnaliikmed Nõukogude võimu kammitsais. Tuna 2017 lk 58-73

## 2. Kirjavahetus võimudega Eestist *kulaklikel* põhjustel väljasaadetute näitel

### 2.1 Nõukoguliku kirjastiili omandamine

Nõukogude arhiividesse on kogunenud hulgaliselt kirjavahetust, mis iseloomustab inimeste suhteid võimudega. Kirjavahetust võimudega on peetud ka üheks ellujäämisstrateegiaks nõukogude oludes, kuna kirja kaudu oli võimalik oma probleemset olukorda selgitada ja lahendusi otsida. Selleks tuli omandada vajalikke kirjutamisnippe.<sup>55</sup> Üheks taktikaks osutus ka endale sobiva eluloolise tausta loomine ja kirjades esitlemine.<sup>56</sup> Kohandatud elukäiku vajasisid erinevad ühiskonnaliikmed: talupojad, töölised, intelligendid jt. Tihti tuli valida ja manööverdada mitme erineva eluloo vahel, mõeldes ühtaegu sellele, milline nüanss võis usutavam näida ja suutis paremat kaitset pakkuda.<sup>57</sup>

Jelena Zubkova on sobiva elukäigu konstrueerimist nimetanud personaalse legendi leidmiseks.<sup>58</sup> Personaalne legend ehk ametlik elulugu pidi andma ülevaate elu tähtsamatest pidepunktidest, milleks olid: talupoeglik või töölispäritolu, raske lapsepõlv, töötamine juba varasest noorusest alates ja revolutsioonilised teened. Sarnaselt Igal Halfini käsitleusega rõhutab ka Zubkova, et parteisse astumist tuli esitleda kui elu kõrghetke. Sobivateks detailideks oli osalemine 1940. aastate sündmustes ja teened sõja ajal. Siinkohal tuleb tõdeda, et kõigile neile punktidele ei vastanud isegi mitte nõukogude poliitiline eliit. Mõne asjaolu puudumisel tuli seda kohendada.<sup>59</sup> Tavainimestel oli sobivat elulugu keerulisem konstrueerida, kuna seiku, mida nõukogulikuks kujundada ja autobiograafiasse sobitada, polnud kerge leida. Kirjades, mida järgnevalt põhjalikumalt analüüsitakse, on autorid enim rõhunud oma talupoeglikule või lihtsale päritolule ning raskele lapsepõlvele. Nende asjaolude tõepärasust on minul uurijana aga keeruline kontrollida.

Elanikkonnalt laekunud kirjad olid võimudele sobivaks viisiks valitsevate meeleolude kontrollimisel. Loodi eeldusi, et inimesed pöördusid võimude poole. Üheks võimaluseks olid

---

<sup>55</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 64-65

<sup>56</sup> Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self, 2011

<sup>57</sup> Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self, 2011

<sup>58</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. lk 203-204

<sup>59</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. lk 204-206

näiteks nn küsimuste ja vastuste õhtud, mida hakati ENSV-s korraldama juba 1944. aasta sügisel. Tegemist oli väiksema piirkonna elanikele mõeldud koosolekuga, kus kommunistliku partei lektor pidas kõigepealt kõne ja seejärel vastas küsimustele. Kuulajad võisid küsimusi esitada kirjalikult ja suuliselt. Kohtumise lõppedes raporteeris lektor ülemusele Tallinnasse, missugused on tema hinnangul rahva seas levivad meeleolud ja arvamused.<sup>60</sup>

Kirjutamise ja järelepärimiste kaudu kaasati rahvas näiliselt valitsemisprotsessi. Näiteks avalikustati koosolekutel probleemid, millest võimudele kirjutati ning otsiti neile lahendusi innustamaks inimesi veelgi aktiivsemalt võimude poole pöörduma. Nii muudeti kirjakeer kirjutajad osakeseks süsteemist, kes varustasid võime informatsiooniga.<sup>61</sup> Inimesi julgustati kirjutama kõigest, alustades tähtsamatest poliitilistest sündmustest ja lõpetades kohalike suhetega.<sup>62</sup> Levitati arusaama, et sõnum võimudele on legitiimne vahend oma probleemide lahendamise otsimisel.<sup>63</sup> Erasisikute kirju lugedes tuleks jälgida kellena kirja saatja end on kujutanud ja kuivõrd õige nõukogude inimesena esitlenud.<sup>64</sup> Ajaga omandasid kodanikud sobiva kirjutamis- ja suhtlusstiili, mis erines paljuski koduseinte vahel või sõprade keskel räägitust. Protsessi, mille käigus elanikkond omandas režiimile sobiva keele, on Stephen Kotkin nimetanud kohanemiseks kehtivate reeglitega, väljendades seda läbi mõiste *speaking bolshevik*.<sup>65</sup>

Igal Halfin, kes on analüüsinud nõukoguliku autobiograafia kasutamist leiab, et elulugu tuli kirjutada küll võimalikult nõukogulikus stiilis ent piisavalt usutavalt. Halfin toob näite kodanik Parfenovist, kes soovis parteis kindlustada oma kohta talupojana ja kirjeldas oma elu vaese talupojana, kes Stolõpini maareformide tulemusena maast ilma jäi ning oli seetõttu sunnitud linna kolima, kus proovis töö kõrvalt ka veidi haridust omandada. Siiski on kirja ridade vahelt võimalik välja lugeda, et tegu oli tudengiga, kes oli tulnud linna õppima, kuid enese intelligendina esitlemine näis 1930. aastatel valitsenud oludes ohtlikuna, mistõttu otsustas Parfenov end vaese talupojana kujutada.<sup>66</sup>

---

<sup>60</sup> Tammela, Hiljar. Kuulujutud eelseisvast küüditamisest kui mentaliteediajalooline nähtus. Uuemaide aspekte märtsiküüditamisest, Tallinn 2009. lk 120-121

<sup>61</sup> Viibur Vilt, Maris. Kirjad Võimudele Kirjad võimule EK(b)P Keskkomitee propaganda ja agitatsiooni osakonna näitel 1944-1953. Magistritöö. Juhendaja PhD Aigi Rahi-Tamm Tartu, 2014 lk 13-16

<sup>62</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 64-65

<sup>63</sup> Viibur Vilt, Maris. Kirjad võimule EK(b)P Keskkomitee propaganda ja agitatsiooni osakonna näitel 1944-1953. Magistritöö. Juhendaja PhD Aigi Rahi-Tamm Tartu, 2014

<sup>64</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 64.

<sup>65</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 65

<sup>66</sup> Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self, 2011 lk 74-75

Ajaloolasena mõistan, et tollane inimene pidi olukorrast tulenevalt tihti mõtlema, kuidas ja millises keeles end võimudele usutavalt esitleda. Tollaste tekstide tänase uurijana pean aga tunnistama, et seda mida kirjutaja tegelikult mõelda võis ja millised olid tema vaated toimunule, on minul kasutatud kirjade põhjal ülimalt keeruline, kui mitte võimatu tabada. Järgnevalt analüüsin lähemalt Siberisse küüditatud isikute kirju, proovides hinnata ühtaegu probleemide lahendamiseks kasutatud argumentatsiooni ja retoorikat, sh võimudele sobivat keelekasutust.

## 2.2 Kirjade valimi kirjeldus

Käesolevas töös kasutatavad kirjad on saadetud võimudele Siberisse küüditatute või nende sugulaste poolt, kes taotlesid enda või oma lähedase Siberist vabastamist või rehabiliteerimist. Töö jaoks on läbi töötatud 592 juhtumit. Juhtumi all pean silmas ühe konkreetse inimese või perega seonduvat kaasust. Tavaliselt oli iga juhtumi kohta rohkem kui üks kiri. Samuti võisid sama juhtumiga seonduvalt kirjutada mitu isikut. Juhtumid on jagatud kategooriatesse vastavalt sellele, mis põhjusel perekond küüditati. Uusmaasaajad ja invaliidid on paigutatud eraldi kategooriatesse, kuna nemad soovisid vabastamist küüditamispõhjusest mitteolenevatel asjaoludel. Tabel 1 annab ülevaate, kui palju oli erinevatesse kategooriatesse kuuluvaid juhtumeid. Siin ei kajastu juhtumid (53), mida ei olnud võimalik argumentide puudumise tõttu liigitada.

**Tabel 1. Analüüsitud juhtumite kategooriad ja arv**

| Juhtumi kategooria                                                             | Juhtumite arv |
|--------------------------------------------------------------------------------|---------------|
| Üle 30 hektarilise talu omanikud                                               | 71            |
| Sõjavangide või võõrtööjõu kasutajad                                           | 78            |
| Põllumajandustehnika või veski omanikud                                        | 34            |
| Vangistatud isikute pereliikmed                                                | 49            |
| Täisealised <i>kulakliku</i> pereliikmed                                       | 21            |
| Alaealised <i>kulakliku</i> pereliikmed                                        | 2             |
| Uusmaasaajad                                                                   | 3             |
| Küüditatud, kes taotlesid vabastamist vanaduse tõttu või tervislikel põhjustel | 111           |

## 2.3 Saadetud kirjade adressaadid

Kirjade adressaadiks olid NSVL ja ENSV võimuorganid nagu näiteks ENSV siseministeerium, prokuratuur, Ülemnõukogu Presiidium ning mitmed kohalikud rajooni TSN täitevkomiteed. Enamik kirju oli siiski adresseeritud Eesti NSV Ministrite Nõukogule, kuna just nemad tegelesid eriasumisele saadetud isikute avaldustega, mis taotlesid Siberist vabastamist ja õigust Eestisse tagasi pöörduda. Vastavalt NSVL-i Ministrite Nõukogu otsusele 2. detsembrist 1955 vajasisid väljasaadetud kodumaale naasmiseks Eesti NSV Ministrite Nõukogu luba.<sup>67</sup> Väljasaadetul või tema lähedasel tuli esitada vastav avaldus. Seejärel hakkas Ministrite Nõukogu avaldust menetlema, mis võis mitmetel juhtudel kujuneda aastaid kestvaks protsessiks. ENSV juhtkond tegi otsuse, kas isik oli sobilik või sobimatu ENSV-sse tagasipöördumiseks. Mitte kõik küüditatud ei pidanud sel viisil lubasid taotlema, see sõltus karistuse põhjusest. Näiteks natsionalistid võisid Eestisse tagasi pöörduda kohe pärast vabastamist, samal ajal kui *kulaklikel* põhjustel küüditatud pidid ootama spetsiaalset luba.<sup>68</sup>

Alates 1958. aastast, kui NSVLi Presiidiumi 19. mai otsusega vabastati kõik endised *kulakud* ja *kulakute* perekonnaliikmed, oli vaja kirjutada avaldus, taotlemaks sissekirjutust ENSV-s.<sup>69</sup> Avalduse kirjutamine ei tähendanud kirjutaja jaoks automaatset luba Eestisse naasta. Eesti NSV Ministrite Nõukogu, mis avaldusi menetles, saatis vastavaid järelepärimisi kohaliku tasandi võimuorganitele ehk piirkonda, kust isik/perekond oli küüditatud. Mitmed Eestisse naasnud võisid avastada, et ei saa kohalikult miilitsalt sissekirjutust, mispeale pöörduti erinevate asutuste, lisaks ENSV Ministrite Nõukogule ka kohalike rajooni TSN täitevkomiteede jt poole.

Paralleelselt vabastamise protsessiga, oli käivitunud ka rehabiliteerimisprotsess. Ka selleks tuli esmalt kirjaga võimu poole pöörduda. Peamiselt saadeti avaldusi jätkuvalt Eesti NSV Ministrite Nõukogule. Selleks, et Eestis tööd saada, oli tagasipöördunutel vaja sissekirjutust, kuid seda polnud lihtne saada. Paljudes kollektiivides suhtuti endistesse süüdimõistetutesse kahtlustavalt ja neil oli raske, kui mitte võimatu korralikku tööd leida. Enamus Siberist naasnuid leidis rakendamist vaid kvalifitseerimata lihttöölisena. Piirangud kehtisid ka hariduse omandamisel.

---

<sup>67</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 8

<sup>68</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 10

<sup>69</sup> Niglas, A. Estonia since 1944. lk 473

Ainus võimalus karjääri teha ja tagada pension, oli taotleda enese ja/või oma pere rehabiliteerimist.<sup>70</sup>

### 3. Kirjade liigid

Järgnevalt analüüsin täpsemalt erinevaid kirju nende liikide ja eesmärkide kaupa.

#### 3.1 Palvekirjad

Enamasti pöörduti võimude poole palvekirja vormis, mida küüditatud ise või nende perekonnaliikmed vabastamiseks või rehabiliteerimiseks kirjutasid. Vastavalt NSVL-i siseministri määrusele 1955. aasta detsembrist tuli väljasaadetutel või nende lähedastel vabastamissooviga pöörduda ENSV Ministrite Nõukogu poole. Alles pärast vabastamisavalduse esitamist hakkasid võimud asjaga tegelema, hinnates, kas lubada soovijad Eestisse tagasi. Selliste kirjade hulk kasvas kiiresti, mis tähendas, et vastamine neile hakkas venima.<sup>71</sup> See omakorda põhjustas järelpärimiskirjade laviini.

Alates 1954. aastast hakati eriasumisele saadetuid erinevate amnestiatega asumiselt vabastama.<sup>72</sup> Esmalt vabastati alla 16-aastased lapsed. Vabastamine toimus kategooriate kaupa. See jäi küüditatutele arusaamatuks ning teadmatust selle ümber, keda vabastatakse, kuid keda mitte, oli palju. Nagu öeldud, pidid *kulaklikel* põhjustel küüditatud enne Eestisse naasmist selleks võimudelt vastava loa saama. Tekkis olukord, kus isik oli justkui saanud amnestia ning omandanud õiguse Eestisse tagasi pöörduda, kuid tegelikult tuli tal Eestisse naasmise võimalust taotlema hakata.

Teadmatus eriasumiselt vabanemise korra kohta tekitas segadust, ajalehtedes avalikustatud teated amnestiate kohta olid üldsõnalised ning reeglina kommentaarideta.<sup>73</sup> Sellises olukorras sages omavoliliselt kodumaale naasmine, mis hakkas Eestis probleeme tekitama. Töökoha jaoks tuli saada sissekirjutus elukohta ja pass. Kui selle taotlemisel selgus, et isik oli eriasumiselt omavoliliselt lahkunud, järgnes kohustus Siberisse tagasi minna. Selle vältimiseks

---

<sup>70</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 18

<sup>71</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 8

<sup>72</sup> A. Niglas. Estonia since 1944 lk 467

<sup>73</sup> Seadlus Suure Isamaasõja perioodil okupantidega koos töötanud nõukogude kodanike amnesteerimisest - Rahva Hää, 23.09.1955, lk 3

pöördusid inimesed palvekirjadega võimude poole, et tekkinud olukorda selgitada ning tagasiminekest pääseda.

Aastatel 1958-1959 sagenesid olukorrad, kus inimesed pöördusid Siberist tagasi, omades selleks ka vastavat luba, ent kohapeal ei andnud endise kodukoha ametnikud neile õigust sissekirjutusele. Ka siin otsiti abi kõrgematelt ENSV võimuorganitelt.<sup>74</sup> Samal ajal hakkasid sagenema ka rehabiliteerimissooviga kirjad, et omandada võimalus õppimiseks kõrgkoolis ja saada tasuvamat töökohta. Samuti loodeti tagasi saada oma vara. See oli vastavatest korraldustest tulenevalt keelatud, samas võib leida ka erandlikke näiteid vara tagastamisest.<sup>75</sup>

### 3.2 Toetuskirjad

Teiseks kirjaliigiks, mida kasutatud säilikes enam leidub, on toetuskirjad või omamoodi segu toetus- ja palvekirjast. Viimaseid kirjutasid enamasti väljasaadetu lähedased. Lisaks palvele küüditatu vabastada, anti neis kirjades teada ka sellest, et kirjutajal on võimalik pakkuda Eestisse naasvale lähedasele elupaika, tööd ja ülalpidamist. Toetuskirjad olid vabastamisprotsessis tervikuna väga olulise tähtsusega. Kui oli võimalik tõestada, et isikul oli olemas elamispaik, ülalpidamine ja töö, suurendas see võimalust, et palvele reageeriti positiivselt. Ülalpidamisvõimaluse nimetamine oli oluline näitamaks, et inimene ei tekita võimudele kulutusi, seda eriti invaliidide ja vanurite puhul. Tihti olid väljasaadetute endised elukohad antud uutele elanikele või kolhoosile, mis omakorda kogukonnas pingeid võis tekitada.<sup>76</sup> Nii püüti toetuskirjades näidata, et tagasitulev isik ei ole konfliktne ning suhtub rahumeelselt tema omandiga vahepeal toimunud muutustesse.

1950. aastatel valitses Eesti põllumajanduses tööjõupuudus, mis muutis Eestisse naasvad isikud vajalikuks ENSV majandusele, sh kolhoosidele, kust samuti toetuskirju saadeti. Pärast märtsiküüditamist hakkasid inimesed massiliselt linnadesse kolima ja seda ei olnud võimalik enam peatada.<sup>77</sup> Toetuskirjaga näitas kolhoos, et inimene on neile vajalik, aitab tõsta kolhoosi tootlikkust ja leevendada tööjõupuudust. Potentsiaalse tööandja toetus oli positiivse vastuse

---

<sup>74</sup> Näiteks RA.ERA.R-1.5.487 lk 116

<sup>75</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 18-28

<sup>76</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 14-15

<sup>77</sup> Mertelsmann, Olaf. Der stalinistische Umbau in Estland: Hamburg, Kovac, 2006, lk 115–122

saamiseks äärmiselt oluline.<sup>78</sup> Kolhoosi toetuskiri võis olla esitatud avalduse vormis koos vastavasisulise koosoleku protokolliga. Näiteks saab tuua Viljandimaa kalurikolhoosi „Kajak“ üldkoosoleku otsuse 15. maist 1957. aastal perekond Müürile toetuse avaldamise kohta. Koosolekul osalejatele jäi arusaamatuks, miks on antud oma karistuse ärakandnud põllubrigadir Martin Müürile ja lüpsja Leida Müürile siseministeeriumi vastava ametniku poolt käsk lahkuda praeguselt töökohalt Eestist tagasi Novosibirski oblastisse. Müürid olid Siberist vabastatud 1956. aastal ja töötasid juba mõnda aega Eestis. Kolhoos leidis Eesti NSV Ministrite Nõukogule saadetud avalduses, et riiklikust seisukohast lähtudes peaks olema ükskõik, kus nõukogude kodanik töötab.<sup>79</sup> Müüride perekonda hindas kolhoos vajaliku tööjõuna, kes omasid kohaliku kogukonna seas lugupidamist ja autoriteeti. Nende alaealised lapsed käisid Viljandis koolis. Selline toetuskiri pakkus kogukonna toetust perele ja põhjendas nende vajalikkust kolhoosile.<sup>80</sup> Kirjas sooviti, et Müürid saaksid uue sissekirjutuse. Kuna puuduvad andmed, et perekond Müür oleks tagasi Siberisse saadetud, võib käesolevat pöördumist õnnestunuks lugeda.

Esines ka selliseid juhtumeid, kus Siberisse küüditatu kirjutas otse endises kodukohas asuvalle kolhoosile ja palus neil saata Ministrite Nõukogule ametlik kolhoosipoolne kutse küüditatu naasmiseks. Sellised kutse stiilis kirjutatud toetuskirjad olid üldjuhul edukad. Leidus ka selline kiri, milles küüditatu kirjutas oma lähedasele, et õpetada, kuidas tuleks vabastamiseks toimida, paludes lähedasel pöörduda Eesti NSV Ministrite Nõukogu poole palvega, mille juurde oleksid lisatud toetuskirjad nii kolhoosilt kui mõnelt autoriteeti omavalt kohalikult võimukandjalt. Selleks pöörduti näiteks Ministrite Nõukogu liikmete, punaarmeeaste või sõjaveteranide poole lootuses neilt vajalikku tuge saada, iseasi kuivõrd toetava kirja saamine õnnestus või mitte. Erandlikuna mõjub prokurör Karl Kimmeli toetuskiri kodanik Elkenile, kes küüditati Tallinna Polütehnilise instituudi kolmanda kursuse tudengina. Tänu Karl Kimmeli<sup>81</sup> toetusele vabastati Elken asumiselt 1956. aastal. Sedavõrd mõjukaid toetajaid leidis siiski vaid vähestel. Tüüpilisemateks toetajateks olid kas Suure Isamaasõja veteranid ja/või Punaarmee teeninud mehed.

---

<sup>78</sup> Rahi-Tamm, Aigi. Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 28

<sup>79</sup> RA.ERA.R-1.5.485 lk 45

<sup>80</sup> Müür, Martin, Jaan, poeg, s. 1907, mitte küüditatud; arr. 11.10.49, trib. 07.01.50 §58-1a, 58-11, 25+5, vab. 20.02.56. [mk, 222K] Müür, Leida, Karl, poja abikaasa, s. 17.06.12, arr. asum. 24.02.53, trib. 26.06.53 §58-1a, 10a.; Tšanõ raj., vab. 18.05.56. Surnud 04.12.89.

<sup>81</sup> RA.ERA.R-1.5.422

### 3.3 Iseloomustused

Teatud puhkudel võidi väljasaadetu või toetuskirja kirjutaja kohta nõuda ka konkreetsemaid iseloomustusi. Nende sisu sarnaneb tihti palve- või toetuskirjadele, mistõttu on siinkohal iseloomustused eraldi liigina äramärkimist leidnud. Iseloomustusi väljastasid tavaliselt kas endised tööandjad või mõni kolhoosi esindaja, ent neid võidi anda ka külaelanike poolt. Kaalukamateks olid kohaliku TSN täitevkomitee esimehe allkirjastatud iseloomustused, mida käsitleti omamoodi tunnistusena isiku poliitilise meelsuse või tegevuse kohta. Sedalaadi iseloomustusi leidub enamasti nende isikute kirjavahetuses, kelle väljasaatmise põhjuseks oli võõra tööjõu kasutamine.

## 4. Palvekirjade kirjutajad

Alljärgnevalt analüüsin võimudele saadetud kirju kategooriate kaupa, võttes aluseks konkreetsete juhtumite esinemissageduse. Seega on esimeseks kõige suurema juhtumite arvuga grupp. Analüüsin esitatud argumente, retoorikat ja kirjutamise stiili, sh eneseesitlust, eesmärgiga välja selgitada kasutatud elementide tähendus ja toime ehk nende mõju palve rahuldamisele.

### 4.1 Pereliikmena küüditatud

Kõige enam oli kirjutajate seas perekonna (leibkonna) liikmetena küüditatud, keda saab jagada kolme rühma: täiskasvanud koos perega küüditatud, lapsena perega küüditatud ja vangistatute pereliikmed.

#### 4.1.1 Täisealised pereliikmed

Täisealised isikud, kes olid *kulakust* perepeaga samas leibkonnas kasutasid põhjendustes sageli väidet, et majanduslik side *kulakliku* majapidamisega puudus. Selle iseloomustamiseks toodi välja näiteks üksmeele puudumine perekonnas või halvad omavahelised suhted ning sellest

tulenev iseseisvus ja majanduslik sõltumatus. Näiteks väitsid üliõpilasstaatuses pereliikmed, et elatusid ning rahastasid oma õpinguid stipendiumist. Tegelikuses tulid vaid vähesed linnas tudeerimisega iseseisvalt, ilma perekonna majandusliku toetuseta toime.<sup>82</sup>

Samuti toodi majandusliku sideme puudumise tõendamiseks välja *kulaku* perekonda sattumise lugu. Näiteks väideti end olevat pärit kehviku perest ja *kulaku* majapidamisse satuti abielu või lapsendamise kaudu. Lapsendatutel oli omakorda võimalik argumenteerida selle üle, et nad täitsid talus sulase või tüdruku rolli. Tollal suhtuti peredes lapsendatutesse erinevalt, osades peredes koheldi neid lihaste lastega võrdselt, teisalt võidi nendega tõesti ümber käia kui sulaste või tüdrukutega.

Üheks tüüpilisemaks kirjutajateks selles grupis oli naised, kelle mehed olid kas surnud või mingil viisil *kulaku* nimetusest vabanenud.<sup>83</sup> NSVL-is ei vabastanud surm süüst, ka pereliikmed pidid karistust kandma. Nii kirjutas Maria Starkopf Julgeoleku minister Boris Kummile 29. septembril 1949. aastal, et soovib asumiselt naasta, kuna vahepeal oli tema eelnevalt *kulaku* nime kandnud mees sellest vabanenud. Tegelikult oli mees küüditamisest lihtsalt pääsenud. Naine arvas naiivselt, et sellega peaks temagi süüst vabaks saama. Maria kirjeldab raskusi asumisel ja kehva tervist, mistõttu tal on üksi keeruline last kasvatada.<sup>84</sup> Kiri ei saanud positiivset vastust, Maria vabanes pojaga juulis 1956.<sup>85</sup> Sedalaadi kirjades avaldub karistatutele omane arusaamatus enda süüdi olemises.<sup>86</sup> Asumise algusaastail ei osatud ka veel kasutada sobivaid argumente ja retoorikat.

Eestis viibinud kodanik Kaisi kirjad on hilisemast perioodist. Ta saatis võimudele mitu avaldust. Esimeses 1956. aastal saadetud kirjas palus ta vabastada oma vanemad ja 1911. aastal sündinud venna Leo Mürki. Isa oli pime, ema ja vend invaliidid, kuid need põhjused ei viinud lähedaste vabastamisele ning vanemad surid Siberis 1956. aastal.<sup>87</sup> Naine jätkas võitlust venna vabastamise eest ja saatis järgmise avalduse 1957. aasta mais, milles kirjeldas venna olukorda. Leo oli küüditatud koos suurtalunikest vanematega (omasid enne maareformi üle 90 hektari maad) ja ta elas vanemate juures, omamata ka mingisugust isiklikku vara. Nüüd, kus vanemad olid surnud, lootis õde, et põhjus venna asumisel hoidmiseks on ära langenud. Kirjale oli lisatud

---

<sup>82</sup> Tamul, S Tartu Riiklik Ülikool pärast 1950. aasta märtsipleenunit: julgeolekuorganite sissevaade. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi (84-103). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004

<sup>83</sup> „Nõukogude seaduste järgi ei vabastanud surm „süüdistatava peret vastutusest, ka pereliikmed pidid oma karistuse kätte saama.“ —. Rahi-Tamm, A. (2004). Küüditamised Eestis. Reinvelt, R. (Toim.). Eestlaste küüditamine. Mineviku varjud tänases päevas. Artiklid ja elulood (15–57).. Tartu: Korp! Filiae Patriae.

<sup>84</sup> RA. ERA.R-1.5.234 lk 335

<sup>85</sup> Starkopf, Maria, Aleksander, abikaasa, s. 1900; Novosibirski obl. Masljanino raj., vab. 10.07.56. Starkopf, Rein, Jaan, poeg, s. 1942; Masljanino raj.

<sup>86</sup> Rahi-Tamm, Aigi (2015). On the Borderline between Tears and Laughter: Changes of Tonality in the Life Histories of Estonian Deportees. In: Simona Mitroiu (Ed.). Life Writing and Politics of Memory in Eastern Europe (144–164).. Palgrave Macmillan.

<sup>87</sup> RA.ERA.R-1.5.419

ka kodukolhoosi kinnitus, et Leo Mürki oodatakse tagasi ning talle tagatakse töö- ja elukoht. Kiri on tähelepanuväärne seetõttu, et sellele on alla kirjutanud mitmed kohalikud ametnikud, kes toetasid Leo Mürki vabastamist. Ühtlasi palus Kais kustutada Leo Mürki vanematele kuulunud talu *kulaklike* majapidamiste nimekirjast. Antsla Rajooni TSN täitevkomitee vastuses ENSV Ministrite Nõukogule anti teada, et Leo Mürkil lubatakse tagasi pöörduda Antsla rajooni, kuid talu *kulaklike* majapidamiste nimekirjast kustutada ei saa.<sup>88</sup>

Võrreldes kaht Kaisi avaldust on tuvastatav teatud taktika muutus. Esimese kirja argumendid vanemate ja venna tervisliku seisundi kohta ei andnud tulemust. Teises kirjas oli rõhutatud sellele, et vend ei kuulunud *kulaklike* vanematega samasse leibkonda ning süü kui selline oli vanemate surma tõttu ära langenud. Kirja toetas kohaliku kolhoosi tugi, mis tõenäoliselt saigi otsuse juures määravaks.

#### 4.1.2 Alaealised pereliikmed

Eraldi rühma moodustavad *kulakliku* perekonna alaealised liikmed, kes väitsid, et laps ei saa vastutada oma vanemate tegude eest. Nende seas leidus ka neid, kes väitsid, et last olid kasvatanud vanemate asemel teised isikud.

1956. aasta aprillis esitas avalduse Milvi Kelder, kes palus enese vabastamist asumiselt. Väljasaatmise hetkel oli ta laps ega „osanud veel õigesti elada“. Kirjas avaldas naine kahetsust, et ta oli küüditatud vanemate meelekindlusetuse ja ebateadlikkuse tõttu. Milvi laitis enda ja oma vanemate tegevust, kuid õigustas oma eksimusi sellega, et oli laps ega soovinud lapsena tehtud vigade pärast nüüd enam kanda *kulaku* häbistavat nimetust. Nii palus ta, et lisaks Siberist vabastamisele võetaks perekonna talu maha *kulaklike* majapidamiste nimekirjast selleks, et ta saaks end teostada vabalt valitud töö ja ausa tööga kodumaa ees patud lunastada. Naine kirjutas, et avaldab soovi täitmise eest tänu rahva, partei ja riigi ees. Kirjas oli ka viide NSVL konstitutsioonile,<sup>89</sup> mis annab märku teadlikkusest sedalaadi kirjade koostamisel.

Milvi Kelderi kiri on kirjutatud nõukogulikus stiilis. Rõhutatud on positiivset meelsust nõukogude korra suhtes. Enda sõnul oli ta koolis keskmine õpilane ja kuulus pioneeride hulka, kõik tema püüdlused olid suunatud sellele, et olla parim ning väärida noore leninlase nimetust.

---

<sup>88</sup> RA.ERA.R-1.5.487 lk 229 ja lk 230

<sup>89</sup> RA.ERA.R-1.5.418 lk 304

Naine väljendab kurbust, kuna väljasaatmise tõttu jäi täitmata pioneerina antud lubadus tegeleda hoolikalt õpingutega. Kõigile pingutustele vaatamata, sh nõukoguliku retoorika kasutamisele ja nõukogude korra ülistamisele koos põhjendusega, et ta oli olnud alaealine, ei olnud tema suhtes tehtud otsus positiivne. Milvi vabastati koos vanematega aasta hiljem, oktoobris 1957.<sup>90</sup> Taotluse tagasilükkamise konkreetsemad asjaolud ei ole teada.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et pereliikmena küüditatute põhiliseks taktikaks oli enda majandusliku sõltumatuse tõendamine ja põhjendus, et laps ei saa vastutada oma vanemate tegude eest. Nõukogude retoorikat appi võttes üritati end vanematest kas majanduslikus või vaimses mõttes distantseerida ja iseloomustada ennast kui nõukogude korra pooldajat. Enamasti ei toonud see taktika edu. Nõnda samuti ei toiminud loogika nagu võiks perepea surm või vangistusest vabanemine perekonna teised liikmed „süüst“ vabastada. Kõige tõhusamateks osutusid mõjukamate isikute toetuskirjad.

#### 4.1.3 Vangistatute pereliikmed

Vangistatu pereliige oli sagedasemaks tunnuseks rahvavaenlastena (ehk natsionalistidena) küüditatute seas, kuid sama põhjust („süüd“) omasid ka paljud *kulakutena* küüditatud.<sup>91</sup> Vangistatu võis olla perepea või mõni teine lähisugulane. Vabanemiseks üritati näidata, et kontakt süüdlasega“ on katkenud, mida enamikel juhtudel põhjendati süüaluse surmaga. Ajal, kui vange vabaks laskma hakati ning nad Eestisse tagasi jõudsid, apelleeriti sellele, et süüdlane on oma karistuse ära kandnud ja vabaks saanud,<sup>92</sup> kuid nende pereliikmed peavad jätkuvalt asumisel viibima. Taoline olukord oli üsna sage - sel ajal kui perepea vangist vabanes ja Eestisse tagasi jõudis, oli tema perekond küüditatuna jätkuvalt Siberis.<sup>93</sup> Nii on antud grupi kirjade läbivaks motiiviks asjaolu, et süüdlase“ vabanedes (või surma korral) ei peaks pere enam karistust kandma.

Krasnojarski kraisse küüditatud Maria Kurmi mees oli vangistatud ning vabanes 1950. aastal. Seitse aastat hiljem olid naine ja lapsed aga jätkuvalt asumisel. Naise avaldus Eesti NSV Prokurörile maist 1957 on lühike ja konkreetne. Kuigi naisele pole pere küüditamise täpne põhjus teada, oletab ta, et seda tehti tema mehe tegude pärast. Maria Kurm ei ole otsustanud

---

<sup>90</sup> Kelder, Linda, Jüri s. 1909, eluk. Tartumaa Kursi v. Kunila k. Mäe-Jaanihansu t., küüdit. 27.03.49, ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Zdvinski raj., vab. 14.10.57. [432K] Kelder, Voldemar, Juhan, abikaasa in. ka Johan s. 1901, arr. 02.03.49, trib. 28.09.49 §58-1a, 58-11, 25a, väljas. kuup. 1956, pärast kar. kandm.; Zdvinski raj., vab. 14.10.57. [mk, 432K] Kelder, Milvi, Voldemar, tütar, s. 1935, küüdit. Zdvinski raj., vab. 14.10.57. Kelder, Arvo, Voldemar, poeg, s. 1938, küüdit. Zdvinski raj. Kelder, Heino, Voldemar, poeg, s. 1940, küüdit. Zdvinski raj. Kelder, Vello, Voldemar, poeg, s. 1942, küüdit. Zdvinski raj.

<sup>91</sup> Rahi-Tamm, Aigi. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998 lk 41;42

<sup>92</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 462-467

<sup>93</sup> Niglas, A. Estonia since 1944 lk 462-467

pika retoorika kasuks, vaid peab piisavaks pöörata tähelepanu asjaolule, et süüdlane on vabastatud.<sup>94</sup> Nõukogude reaalsuses vabanesid vangid enne kui nende eriasumisel olnud pereliikmed.<sup>95</sup> Kuigi vabastatud perepeal oli kindel töö- ja elukoht Eestis olemas ning võis eeldada, et seetõttu perega tagasipöördumisel probleeme ei teki, kulus vabanemisotsuseni jõudmiseks veel terve aasta.<sup>96</sup>

Elsa Altosaar palus 1958. a aprillis Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumilt luba oma laste, kellest üks oli väljasaatmise hetkel olnud alaealine, tagasipöördumiseks Eesti NSV-sse. Elsa Altosaar ise elas Eestis ja oli kirjutamise hetkel juba eakas ning haige. Tema kirja iseloomustab konkreetsus. Naine põhjendab palvet asjaoluga, et taluomanikust abikaasa, kes vangistati 1944. aastal, oli aasta hiljem vangistuses surnud (lisatud oli ka ärakiri surmatunnistusest). Ühtlasi tõi Elsa Altosaar välja käesoleva töö punktis 4.2 täpsemalt käsitletud teema ehk üksiku eaka inimese toimetulekuks vajaliku abi osutamise palve.<sup>97</sup> Teadaolevalt said vennad Altosaared vabastamisotsused 1958. a aprillis ja mais.<sup>98</sup>

Analüüsitud kirjade seas leidub kõige rohkem just selliseid lakoonilises stiilis palvekirju. Kasutatud argumentide tulemuslikkust on neil juhtudel suhteliselt võimatu hinnata, kuna võimude otsused sarnaste põhjenduste puhul olid varieeruvad.

#### **4.2 Vanaduse või invaliidsuse tõttu vabastamist taotlenud isikud**

Baltikumist küüditati 2850 enam kui 70-aastast üksikut vanurit, 146 invaliidi ja 185 ilma vanemate ning sugulasteta väljasaadetud last,<sup>99</sup> kelle ülalpidamine Siberis üsna keerukaks osutus. Paljud vanurid surid asumisel. Neid, kes vastu pidasid, üritasid aidata sugulased Eestist, pöördudes selleks palvekirjadega erinevate institutsioonide poole. Real juhtudel ei olnud vanurid ja invaliidid Siberis võimelised tööd tegema, ega end ülal pidama, samal ajal kui Eestis oli olemas isik, kes nõustus neid hooldama. Siiski ei olnud kehv tervis või invaliidsus piisavaks põhjenduseks asumiselt vabastamiseks. Samas oli palvekirjade koostamine nende ainukeseks võimaluseks Siberist pääseda. Need isikud ei keskendunud kirjades süü ümberlükkamisele, vaid pigem äärmusliku olukorra kirjeldamisele. Sarnaseid kirju saatsid ka need eestkostjad, kes

---

<sup>94</sup> RA.ERA.R-1.5.453 lk 116

<sup>95</sup> Niglas. A Estonia since 1944 lk 462-467

<sup>96</sup> KURM, Maria, Jaan s. 1910, eluk. Pärnumaa Tihemetsa v. Väljaküla Vana-Toosi t., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Krasnojarski krai Balahta raj., vab. 19.04.58. [1142K] Kurm, Salme, Johannes, tütar, in. ka Juhan, s. 1935; Krasnojarski krai Balahta raj., vab. 19.04.58. Kurm, Ants, Johannes, poeg, in. ka Juhan, s. 1936; Balahta raj., vab. 19.04.58. Kurm, Leo, Johannes, poeg, in. ka Juhan, s. 1943; Balahta raj.

<sup>97</sup> RA.ERA.R-1.5.486

<sup>98</sup> Altosaar, Sulev, Peeter, poeg, s. 1926; Omski obl. Kormilovka raj., vab. 28.05.58.

Altosaar, Olev, Peeter, poeg, s. 1934; Kormilovka raj., vab. 14.04.58

<sup>99</sup> Rahi-Tamm, Aigi; Kahar, Andres. Estonia since 1944. lk 448

ise olid Siberis, kuid kelle hooldamist vajav vanainimene või invaliid asus Eestis. Sellisel juhul paluti, et Siberist saaks tagasi Eestisse tulla tööjõuline isik, kes on ühest küljest ENSV-le vajalik tööjõud ja teisalt võtaks abivajaja enda ülalpidamisele.

Järgneva näite aluseks on ema ja tütre avaldused. Esmalt pöördus võimude poole ema Anne Oras, kes elas Eestis, kuid oli vana ning töövõimetu. 17. jaanuaril 1959. aastal saadetud kirjas palus ta tütre Salme Astoki elama asumist Eesti NSV-sse. Ühtaegu rullub kirjas lahti perekonna keeruline elukäik. Anne Oras sundevakueeriti koos tütre ja teiste eestlastega saksa okupatsiooni ajal Narva-tagusest Soldinost. Eestisse asudes sattus tütar Salme taluteenijaks Astoki tallu.<sup>100</sup> Mõne aja pärast abiellus tütar Astoki pojaga. 1949. a kuulus Astoki perekond *kulakutena* väljasaatmisele, nende seas ka Salme Astok. 1959. aastal oli Salme koos lastega jätkuvalt Siberis, samal ajal kui tema abikaasa oli jäänud välja saatmata ning elas Eestis. Mehe vanemad, kellel lasus *kulakluse* süüdistus, olid 1950. aastal juba surnud. Salme Astok vabastati 1958. aasta suvel, kuid talle ei antud õigust Eesti NSV-s elada. Ema Anne tervis halvenes, teda vaevasid südamepuudulikkus ja kõrge vererõhk. Kuna ema ei kuulunud kolhoosi ning elatus vaid juhutöödest, oli tal peaaegu võimatu end ära elatada. Nõnda palus ema, et tema tütre Salme Astokil, kes oli tööjõuline naine, lubataks naasta Eestisse ja tema eest hoolt kanda. Kirjas oli viidatud võimalusele, et tütar suudaks ema üleval pidada ka Krasnojarskis, kuid Anne Orase tervislik seisund ei võimalda tal sinna sõita.<sup>101</sup> Paraku osutus pöördumine edutuks. Võimalik et Anne Oras tegi selles taktikalise vea kirjutades, et tal on ka teine tütar, kuid tema asukoht on teadmata. Teise tütre saatus kirjadest ega kasutatud täiendmaterjalist ei selgu. Antud lausekatke viitab võimalusele, et teine tütar oli Eestist põgenenud.

Pärast ema ebaõnnestunud katset saatis Salme Astok 1959. aastal omapoolse palve Eestisse naasmiseks, avaldades kirjas nõrdimust selle üle kuidas tema abikaasal oli õnnestunud küüditamist vältida. Mees viibinud nii küüditamise ajal kui praegu sanatooriumis, sel ajal kui tema väikeste lastega Siberis pidi olema.<sup>102</sup> Salme Astoki põhjendus rõhutas mehe vanemate surma, millega kaasnevalt oli süü ära langenud. Materjalidest ei selgu, millal Salme Astok sai viimaks loa Eestisse naasta. Antud kirjad näitavad, kui vähe hooliti üksikuks jäänud või invaliidistunud inimese reaalsest toimetulekust.

Teine näide kirjeldab poja Endel Rahumeele tegutsemist ema vabastamiseks. 1957. a jaanuaris Eesti NSV Ülemnõukogule saadetud kirjas toonitas ta ennekõike ema vanust, kes oli 52-aastane ja enda alaealist last, kes vajab samuti hoolitsust. Antud kiri illustreerib ennekõike nõukoguliku

---

<sup>100</sup> Rahi-Tamm, Aigi; Kuusik, Argo (2017). Tagasi esivanemate maale: eestlaste evakueerimine Loode-Venemaalt 1942–44. Ajalooline Ajakiri, 1 (159) lk 103–137

<sup>101</sup> RA.ERA.R-1.5.518 lk 284

<sup>102</sup> RA.ERA.R-1.5.518 lk 286

kirjastiili kasutust. Rahumeel kirjutab, et ta ei tea kas ema küüditati põhjusega või põhjuseta „nagu Beria isikukultuse ajal tihti juhtus“ ja ega see tema arvates olegi oluline.<sup>103</sup> Ta mõnab, et ei saa süüd olematuks teha, kuid lubab siiralt puhtast südamest oma väsimatu tööga anda endast parima, et ema süüd rahva ja riigi ees lunastada ning vajadusel armu paluda. Kirjas puuduvad sisulised argumendid, ainsaks põhjenduseks on ema kõrge vanus, mis on aga küsitav, sest 1905. aastal sündinud ema oli tol hetkel 52 aastane. Kiri jäi positiivse vastusega, kõlav nõukogulik retoorika ei aidanud kaasa ema vabastamisele.<sup>104</sup>

Kuigi paljudes kirjades paluti vabastamist vanadusest tingitud töövõimetuse tõttu, leidis ka erandeid. Nii näiteks lubas 70-aastane Kusta Võõbus hoopis ENSV-s väsimatult tööd tegema hakata, paludes selleks 1955. a oktoobris enda ja oma pere vabastamist. Võõbuse perekond küüditati 1949. aasta märtsis, Kusta jäi siis välja saatmata, kuid järgnes ise perele 1950. aastal. Viis aastat hiljem palus ta luba naasta kodumaale, lõpetades oma kirja lausega, et saab järgmisel aastal 70-aastaseks ning palub selle tähtpäeva puhul suurt kingitust.<sup>105</sup> Kirja on põimitud ka sobivana näivat retoorikat: “Kogu progressiivse inimkonna rahvad nõuavad rahu ja nende nõudmised on õiglased. Ka mina koos oma perega soovin samuti rahu.”<sup>106</sup> Kirjas puuduvad sisulised argumendid, emotsionaalsed formuleeringud palvele kaasa ei aidanud, vabastamisotsus Võõbuste kohta tehti alles kahe aasta pärast, 20. juulil 1957.

Vanusele, töövõimetusele või invaliidusele rõhuvad kirjad püüdsid võimudes kaastunnet tekitada, kirjeldades selleks kehva tervislikku seisundit ja muid kannatusi. Paraku ei olnud sedalaadi kirjadel mõju. Ka üleva retoorika kasutamine ei viinud siin reeglina soovitud tulemusteni. Nagu Miriam Dobson on oma uurimustes välja toonud, jäeti hädaldajad ja palujad enamasti tähelepanuta.<sup>107</sup>

### 4.3 Sõjavangide või võõrtöäjõu kasutajad

Süüdistused saksa okupatsiooni ajal punaarmeelest sõjavangide või laiemalt võõra tööjõu kasutamises olid ühed kõige levinumad. Käesoleva töö raames läbitöötatud kirjade seas oli see suuruselt kolmas grupp. Sellise süüdistusega isikud üritasid esmalt nii võõra tööjõu kui vangide kasutamist ümber lükata või siis nimetatud tõsiasja pehmendada. Kirjades, mis on saadetud

---

<sup>103</sup> Ilmselt peab kirjaautor poliitiliselt korrektsemaks viidata Stalini isikukultuse asemel Beria omale. ERA.1-5-453 lk 15-16

<sup>104</sup> RAHUMEEL, Sofia, Jakob en. ka Sohvie s. 1905, eluk. Saaremaa Kärja v. Anijala k. Kaarli t., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Barabinski raj., vab. 21.10.58. [1316K]

<sup>105</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk195

<sup>106</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk195

<sup>107</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

1950. aastate alguses, on võõra tööjõu kasutamisel tihti viidatud Eesti Vabariigis kehtinud seadustele, mille kohaselt polnud tööjõu palkamine kuidagi ebaseaduslik. Kirjutajad väitsid, et nõukogude võimu saabudes mõisteti võõrtööjõu kasutamise lubamatust ja omistati sellele sootuks teine tähendus. Saksa okupatsiooni ajal sõjavangide tööjõuna kasutamisel toonitati tegevuse tähendust sõjavangile – tallu töölesaamine päästis üsna paljude vangide elu, võrreldes vangilaagris viibinutega.<sup>108</sup> Seetõttu on sõjavangide talutöödel rakendamist proovitud näidata positiivsena. Lisaks üldistele kirjeldustele on selgitatud ka head läbisaamist vangidega.

Näitena saab tuua H. Raaveli 24. jaanuaril 1957. aastal saadetud avalduse, kus ta soovib oma isa Tõnis ja vend Tõnis (Tõnise poeg) Konksu vabastamist. Raavel põhjendab vene sõjavangi tallu võtmist perekonna sooviga õppida vene keelt, mitte aga tema ekspluateerimisega põllutöödel, nagu võimud seda tõlgendasid. Talus elanud vene vangiga saadi hästi läbi. Teise argumendina on välja toodud, et vend Tõnis Konks teenis peale sõja lõppu nõukogude armees, ning ka Raaveli enda poeg teenib kirja saatmise hetkel nõukogude armees.<sup>109</sup> Vene keele õppimise ja vangiga hea läbisaamise kaudu prooviti demonstreerida oma positiivset hoiakut nõukogude võimu ja venelaste suhtes. Sarnaseid argumente on kasutatud enamikus kirjades, kus teemaks oli vangide kasutamine. Seejuures ei saa väita, et hea läbisaamine vene vangidega oleks osutunud kaalukaks argumendiks isiku vabastamisel. Toetudes teiste sarnaste kaasuste lahenditele, millele on lisatud Rajooni TSN täitevkomitee argumenteeritud otsus, võib väita, et Nõukogude armees teenimine polnud nii kaalukas argument kui Punaarmees sõja ajal sõdimine. Näib, et peretütre kirjal ei olnud kiiret tulemust, isa ja vend said vabastusotsuse aasta pärast, juunis 1958.<sup>110</sup>

Võõra tööjõu kasutamise süüdistuse alusel saadeti Eestist välja ka Marta Tammeltau. 27. septembril 1955 on ta kirjutanud pika kirja Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele Jakobsonile, milles selgitab oma küüditamise tagamaid, sooviga kiirendada vabastamise loa saamist ning põhjendab, et tegu oli alusetu süüdistusega, kuna ta pole võõrast tööjõudu kasutanud ja selle kohta on olemas ka Adeele Tomsoni tunnistus. Kirjast koorub sõjajärgsete aastate kirjeldus külaelanike omavaheliste suhete kohta. Tammeltau kiri algab üsna tüüpilise kirjeldusega raskest lapsepõlvest ja isa surmast, mistõttu tuli tal juba 12-aastaselt tööle asuda. Naine abiellus noorelt, kuid tema mees suri peagi. Seejärel kohtus ta Adeele Tomsoniga, kes soovis tema juurde elama tulla. Tomsoni kaudu tutvus ta Kernu partorg Voldemar Reinbachiga, kes hakkas nende juures käima. Partorg tundis ennast külas olles üsna vabalt, olles hoolimatu

---

<sup>108</sup> Maripuu, Meelis. Omavalitsuseta omavalitsused Halduskorraldus Eestis Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2012 lk 64-65

<sup>109</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk 130

<sup>110</sup> KONKS, Tõnis, Tõnis s. 1872, eluk. Viljandimaa Kõo v. Kotsama k. Pikkali t., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Ust-Tarka raj., vab. 13.06.58. [1429K] Konks, Tõnis, Tõnis, poeg, s. 1909; Ust-Tarka raj., vab. 13.06.58

nii oma parteipileti kui revolvriga ja tõi tihti endaga kaasa ka mitmeid külalisi, sh Harjumaa prokurör Laidre. Ilmselt on selline käitumine naisele probleeme tekitanud. Kirjas mainib ta, et kõik need peod ja puhkused pidi tema kinni maksma. Kui Marta Tammeltau lõpuks nendele koosviibimistele lõpu tegi, sattus ta vastuollu Voldemar Reinbachiga, kes kandis naise *kulakute* nimekirja võõra tööjõu ehk korterikaaslase Adeele Tomsoni kasutamise põhjendusel. Siiski õnnestus naisel end *kulakute* nimekirjast kustutada, kuna Adeele Tomson tunnistas tema kasuks. Kuid see ei päästnud teda väljasaatmisest, naise väitel oli partorg Reinbach ta kättemaksuks küüditatavate nimekirja kandnud.

Selles pikas ja põhjalikus kirjas, mis on kirjutatud nii eesti kui vene keeles oskas autor lisaks raskele eluteele, hästi ära kasutada mitmeid elemente, mis „õiges“ bolševistlikus kirjas olema pidid.<sup>111</sup> Kirjas paljastatakse potentsiaalne nõukogudevaenulik isik – partorg Reinbach, kes käitus hooletult oma revolvi ja parteipiletiga. Kuivõrd sellisel kompromiteeriva informatsiooni jagamisel võimuesindaja kohta 1956. aasta kontekstis tulemust oli, on kaheldav. Pigem rääkis tema vabastamise kasuks asjaolu, et esitatud süüdistus ei leidnud kinnitamist ja seda tõendas ka Adeele Tomsoni tunnistus. Marta Tammeltau sai ENSV Ministrite Nõukogult loa ENSV-sse naasta 31. mail 1956.<sup>112</sup> Antud näitele tuginevalt saab väita, et mõnevõrra efektiivsemaks osutusid tunnistajate ütlused, mis aitasid esitatud süüdistusi ümber lükata.

Üks võimalikest kirjutamise taktikatest, mida kasutati erinevatel põhjustel küüditatute poolt, oli rääkida toimunust vaid positiivses toonis, jättes faktid, miks isik oli väljasaadetud, üldse käsitlemata. Kas ja kuivõrd sellisel toimimisel ka positiivseid tulemusi oli, kirjeldab järgmine näide. Eduard Vigla Tartumaalt kirjutas 1957. a aprillis kirja oma õepoja Elmar Naadeli ja ta pere vabastamiseks, põhjendades seda järgmiselt. Naadelid omasid keskmist talu, kus kogu töö tehti ära oma pere poolt. Midagi nõukogudevaenulikkku polnud nad kunagi teinud. Elmar Naadel oli teeninud punaarmees, mille koosseisus võttis osa rasketest lahingutest Kuramaal. Kirjale oli lisatud Tähtvere TSN täitevkomitee sekretäri Pähna koostatud iseloomustus ja toetuskiri.<sup>113</sup> Täitevkomitee iseloomustuse kohaselt omasid Naadelid kollektiviseerimise ajahetkel keskmiktalu ja suhtusid heatahtlikult nõukogude korda. Elmar Naadel oli alates 1944. aastast võtnud osa Suurest Isamaasõjast.<sup>114</sup> See fakt oleks pidanud välistama pere Siberisse küüditamise. Kokkuvõttes jõudis Tähtvere külanõukogu järeldusele, et kui Naadelid on end

---

<sup>111</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009, lk 65

<sup>112</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk 156-168

<sup>113</sup> RA.ERA.1.5.487 lk 259

<sup>114</sup> Järelikult poleks teda tohtinud üldse küüditada. A. Kahar uuemaid aspekte Märtsiküüditamise uurimisest lk 47 ja 51.

ümberasumisel näidanud tõeliste nõukogude kodanikena, siis võiks neil lubada elama asuda endisesse elukohta Tähtvere külanõukogus, kus nad võetaks tööle Kirovi nimelisse kolhoosi.

Ent antud lool on järg. Naadelite juhtumiga tutvus ka Tartu Rajooni TSN täitevkomitee, kust saadeti ENSV Ministrite Nõukogule omapoolne iseloomustus, mis eelpool väljatoodu sisuliselt ümber lükkas. Selle iseloomustuse kohaselt kasutasid Naadelid võõrast tööjõudu ja saksa okupatsiooni ajal sõjavange. Lisaks kuulus Elmar Naadel Omakaitse ja omas 1941. aastal kontakte metsavendadega. 1944. aasta sügisel mobiliseeriti mees küll Punaarmeesse, kuid lahingutest ta osa ei võtnud, kuna oli 63. tagavara laskurpolgus ja hiljem 875. ehituspataljonis. Naadelile ei olnud omistatud mingeid autasusid. Kirjas viidatakse vastuolule Tähtvere TSN täitevkomitee sekretäri poolt väljaantud iseloomustuses, kuna see oli koostatud külanõukogu esimehe teadmata.<sup>115</sup> Iseloomustusele allakirjutanud sekretär Pähn oli selleks ajaks ametist vabastatud.<sup>116</sup> Elmar Vigla katse õepoja pere kiiremale vabastamisele positiivse iseloomustuse toel kaasa aidata nurjus. Tema organiseeritud toetuskiri peegeldab aga viise, milliseid lähedaste aitamiseks kasutati. Naadelid vabastati Siberist aasta hiljem, 1958. aasta suvel.<sup>117</sup>

Selle grupi juures paistis mitmel juhul silma, kui tõhusateks osutusid tunnistajate ütlused. Tunnistajateks võisid olla naabrid või paremal juhul isegi samad inimesed, keda võimude sõnul ekspluateeriti. Isegi kui tööjõu kasutamise fakti kui sellist ümber lükata ei õnnestunud, sooviti talu peremeest iseloomustada siiski võimalikult positiivsena ehk hea peremehena. Eelmainitud tüüpvõtete kasutamine ilma heade tunnistusteta või tugeva toetuskirjata jäi enamasti positiivse tulemuseta. Aga nagu viimasest näitest selgub, ei pruukinud aidata ka esmapilgul tugev toetuskiri. Kiri, mille oli kirjutanud võimude jaoks ebausaldusväärseks muutunud endine võimuesindaja, positiivse tulemuseni ei viinud. Toetuskirja andnud isiku positsioon pidi olema võimalikult kõrge ning tema enda usaldusväärsus võimude silmis laitmatu.

#### 4.4 Üle 30 hektarilise talu omanikud

Üle 30 hektarilise talu omanike süü seisnes liiga suure talu omamises. Tihti väideti oma süü pehmendamiseks, et talu oli küll suurem kui 30 ha, kuid enamik sellest maast väheväärtuslik soo või niit. Rõhutati seda, et tegelikult ei kuulunud nimetatud talu küüditatule ning isik viibis talus vaid ajutiselt. Lisaks toodi välja, et talu oli ära jagatud õdede ja vendade vahel ega saanud sellest tulenevalt olla nii suur nagu dokumentides kirjas. Rõhutati pere suurust ja sellest

---

<sup>115</sup> RA.ERA.R-1.5.487 lk 254

<sup>116</sup> RA.ERA.R-1.5.487 lk 258

<sup>117</sup> NAADEL, Elmar, Eduard s. 14.12.13, eluk. Tartumaa Tähtvere v. Rahingi k., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Omski obl. Tšerlaki raj., vab. 15.07.58. [2262K, kv] Naadel, Liidia, Theodor, abikaasa, in. ka Feodor, s. 27.08.15; Tšerlaki raj., vab. 15.07.58. Naadel, Leili, Elmar, tütar, s. 21.05.42; Tšerlaki raj.

tulenevaid vajadusi – väiksema taluga ei oleks olnud võimalik peret ära elatada. Vahetult peale küüditamist võidi rõhuda ka NSVL-i seadustele, mis välistasid mõnede isikute küüditamise. Neis kirjades ei peetud vajalikuks talu suuruse või muude faktidega mängida. Kümnnendi lõpuks olid selle grupi argumendid oluliselt muutunud.

Need tulevad ilmsiks kodanik Robert Salmuse juhtumist, kes vabanes asumiselt 1958. aasta suvel ning sai sama aasta septembris Kiviõli TSN täitevkomiteelt õiguse elada Kiviõlis. Nii Salmus kui tema naine omasid kindlat töö- ja elukohta, kuid aasta hiljem sai pere korralduse ENSV-st lahkuda ning 25. mail 1959 võeti nad Kiviõli miilitsajaoskonnas arvelt maha. Tekkinud olukorras pöördus Robert Salmus palvekirjaga Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Kiviõli TSN täitevkomitee poole, taotlemaks otsuse ümbervaatamist, tuues selleks esile erinevaid argumente. Esiteks seadis Salmus kahtluse alla talu kuuluvuse, väites, et talu ei kuulunud talle vaid tema emale, kes vanaduse tõttu ei suutnud seda pidada. Salmuse hinnangul pannud kohalik täitevkomitee pere küüditamise nimekirja vihavaenust. Kirjas pole täpsemalt selgitatud, millest vihavaen tekkis.<sup>118</sup> Teiseks asus Robert Salmus oma meelsust demonstreerima. Nimelt kuulus tema naine kommunistlikku ühendusse ja poeg oli kommunistlik noor. Ta ise oli teeninud lühiajaliselt punaarmees. Ühtaegu on kirjeldatud rasket töömehe elu Eesti Vabariigi ajal ja töösaavutusi Siberis. Seda aga varjutas fakt, et Salmus oli Eesti Vabariigi ajal Kaitseliidu liige ning mobiliseeriti Omakaitse saksa okupatsiooni ajal. Salmus proovis seda mahendada sobiva sõnavara kasutamisega. Selliselt sai Eesti Vabariigist „klikivalitsus“ ja Omakaitsest „sundomakaitse“. Aega enne nõukogude võimu kehtestamist kujutati negatiivselt, sõnad „klikivalitsus“, „kapitalism“, „kodanlik“, „natsionalism“, „fašism“ pidid toimunu võimalikult halvustavasse konteksti asetama ja jätma isikust tööka mehe mulje, kes on iga võimu ajal ennekõike kõvasti tööd teha rabanud. Näib, et antud perel õnnestus Eestisse jääda. Robert Salmus sai teate, et tema küsimus on lahendatud juba 4. septembri otsusega aastast 1958<sup>119</sup> ning ta peaks pöörduma Kiviõli miilitsajaoskonda passide sisseregistreerimise küsimuses.<sup>120</sup>

Siiski ei maksa esitatud argumentide tähtsust üle hinnata. Robert Salmusel paistab olevat kohaliku täitevkomitee toetus. Pole põhjust kahelda, et ta sai oma tööga hakkama ning tema naise ja laste kaasalöömine kommunistlikes ühendustes viitavad soovile uue korraga kohaneda. Kohalikel võimudel polnud mingit põhjust oma varasemat otsust muuta. Teisalt leidis hulgaliselt kirjutajaid, kes kasutasid samasuguseid argumente ja said negatiivse vastuse. Sellest tulenevalt on antud teema uurijal keeruline väita, et tüüpargumendi kasutamine oleks taganud

---

<sup>118</sup> RA.ERA.R-1.5.518 lk 31-33

<sup>119</sup> RA.ERA.R-1.5.518 lk 31-33

<sup>120</sup> Viidatakse samale otsusele, millele on kirja alguses osutanud ka Robert Salmus. VT viide 119

selle kategooria puhul edu. Samas oli eelmainitud võtteid kasutanud isikutel positiivseid vastuseid rohkem kui neil, kelle taktika oli rõhuda põllumaa suurusele, jättes talu üldpindala (enamasti üle 30 ha) mainimata.

#### 4.5 Põllumajandustehnika või veski omanikud

Põllumajandustehnika või veski omamise eest küüditatute süü seisnes ennekõike lisatulu teenimises, mida saadi peamiselt traktori, viljapeksugarnituuri või veski kasutamisest. Antud süüdistuse juures prooviti toimuvat vaidlustada selle pinnalt, et konkreetsete isikute käsutuses olnud tehnika oli kasulik ka teistele talunikele. Ja nii oligi, kuid see läks vastuollu uue nõukoguliku maailmaga. Samuti üritati näidata omatud tehnikat vana ja katkisena. Süüdistuste vaidlustamiseks iseloomustati oma tehnikat selgelt kehvemana, näiteks oli mõni traktor kõige väiksem, liiga vana või viljapeksugarnituur pidevalt katki.

Veski omamise tõttu küüditati Leo Narise lähedased. Leo Naris, kes ise küüditamisest pääses, palus 1957. a jaanuaris koostatud kirjas ema, kahe venna ja õe ning tema kahe alaealise lapse vabastamist. Perele oli kuulunud vesiveski Harjumaal, Kernu vallas ja talu koos 3 ha põllumaaga, mis oli pere äraelamiseks ebapiisav. Kirjas selgitatakse, et veskit ei hangitud mitte selleks, et selle najal rikastuda, vaid pere toitmiseks. Olukorra kirjeldamisel on kirjutaja distantseerinud perekonna Eesti Vabariigi ajast, rõhutades, kuidas kodanlikul ajal oli raske tööd saada ning veski hankimine oli ainus võimalus ennast ära elatada. Nõukogude võimu kehtestamist on demonstreeritud uue ajana, mil kadus mure homse päeva pärast ning vanemaid, õdesid ja vendi ei ähvardanud enam puudus. Nõukogude võim kindlustas kõigile töö ja emale abiraha, seetõttu oli 1947. aastal võimalik vesiveski loovutada kartellile „Standart“. Kirja lõpus lubas mees, et kõik tema Siberis viibivad pereliikmed on töövõimelised ja saavad naastes jõudsalt kaasa aidata ENSV ülesehitustöödel.<sup>121</sup> Kasutatud argumendid olid üsna tavapärased, veski omamist põhjendati sellega, et tegu oli pere ainukese sissetulekuallikaga. Lootuses asjaolusid kergendada rõhutati, et veskist loobuti kohe pärast nõukogude võimu kehtestamist. Kiri paistab teiste omasugususte seast silma tugeva võimule lojaalsuse demonstreerimisega. Naised vabastati asumiselt sama aasta oktoobris.<sup>122</sup>

---

<sup>121</sup> RA.ERA.R-1.5.453 lk 89

<sup>122</sup> NARIS, Alma, Paul, s. 1904, eluk. Harjumaal Kernu v. Jõe k. Veski t., küüdit. Kernu v., ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Tšerepanovo raj., vab. 19.10.57. [1123K] Naris, Leo, Oskar, poeg, s. 1928, eluk. küüdit. ajal Kernu v, mitte küüditatud. Naris, Evald, Oskar, poeg, s. 1930, küüdit. Kernu v.; Tšerepanovo raj., vab. 19.10.57. Naris, Elsa, Oskar, tütar, s. 1932, küüdit. Kernu v.; Tšerepanovo raj., vab. 19.10.57. Naris, Oskar, Oskar, poeg, s. 1934, küüdit. Kernu v.; Tšerepanovo raj., vab. 19.10.57. Naris, Ellen, Oskar, tütar, s. 1940; Tšerepanovo raj. Naris, Elvi, Oskar, tütar, s. 1943, küüdit. Kernu v.; Tšerepanovo raj.

Rudolf Lepik, keda ei küüditatud, pöördus 1957. a augustis palvega Jõgeva Rajooni TSN täitevkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu poole. Kirjas paluti enda rehabiliteerimist ja *kulakute* nimekirjast kustutamist põhjusel, et see tekitas raskusi töö, kodu ja laste tulevikuga seondult. Mees on sarnaselt teistele kirjeldanud oma rasket eluteed, mis päädis juhusliku sattumisega *kulaklikku* tallu, mille põllumajandustehnika oli vägagi vananenud. Lepik sündis paljulapselisse perre, kus vanemad ei suutnud seitsset last toita, mistõttu tuli tal 13-aastasena tööle minna. Raske teenijapõli lõppes abiellumisega, kuid ka tema naise vanematele kuuluvas talus olid nad naisega pigem teenistujad ega omanud mingit vara. Enne kolhooside loomist lülitati talu *kulaklike* majapidamiste nimekirja, kuna omati viljapeksugarnituuri. Masin oli ostetud juba enne 1930. aastat, selle trumli laius oli vaid 28 tolli ja masin alailma katki. Garnituuriga sai vaevu oma talu vili ära pektud, mingit tulu teenida ei olnud sellega võimalik.<sup>123</sup> Rudolf Lepik apelleeris sotsialistlikule seaduslikkusele, mis töötas kõigi kodanike kaitset: “Kuna sotsialistlik seaduslikkus nõuab kõigi kodaniku õiguste kaitset ja kindlustab inimestele ühetaolise õiguse tööle, kodule...”.<sup>124</sup> Tuginemine seadustele lisas palvetele või nõuetele mõnevõrra legitiimsust.<sup>125</sup> Seda kirja ei saatnud edu, Jõgeva rajooni TSN täitevkomitee ei nõustunud ENSV Ministrite Nõukogule edastatud otsuses talu kustutamisega *kulaklike* majapidamiste nimekirjast.

Töö jaoks kasutatud arhivaalides leidis ka selliseid avaldusi, mis olid koostatud pärast asumiselt vabanemist, seda siis näiteks elu- ja töökoha saamiseks või mõne muu probleemi lahendamiseks. Ka neis pöördumistes tuli avada enda või oma perekonna taust ning selgitada olukorda, et toimunu niiöelda õigesse valgusse asetada. Nii mõnestki taluperemehest võis kirjas saada kohalik traktorist.

Lindalite pere taheti küüditada traktori omamise eest, kuid neil õnnestus 1949 väljasaatmisest pääseda. Pere tabati aasta hiljem ja kõigile pereliikmetele mõisteti kaks aastat vangistust, pärast mida saadeti nad Krasnojarski kraisse asumisele. Seal näitas perekond end heast küljest, saadi hulgaliselt kiituskirju ja ka rahalisi preemiaid. 1958. aasta oktoobris soovis pere ENSV-sse tulla ja saada sissekirjutuse Haapsalu rajooni Ahli külanõukogu territooriumile, et panustada kolhoosi korra edendamisse. Kuigi proua Lindal rõhub oma töösaavutustele ning annab lubaduse jätkata Siberis ülesnäidatud töökusega ka Eestis, ei ole Haapsalu Rajooni TSN täitevkomitee pere suhtes kuigi positiivselt meelestatud ega soovi nende elama asumist

---

<sup>123</sup> RA.ERA.R-1.5.486 lk 121-123

<sup>124</sup> RA.ERA.R-1.5.486 lk 121-123

<sup>125</sup> Viibur Vilt, Maris. Kirjad Võimudele Kirjad võimule EK(b)P Keskkomitee propaganda ja agitatsiooni osakonna näitel 1944-1953. Magistritöö. Juhendaja PhD Aigi Rahi-Tamm Tartu, 2014 lk 34

Haapsalu rajooni territooriumile.<sup>126</sup> Abi polnud ka küüditamiseelsete olude mahendamisest ja isa esitlemisest Martna põllumajandusühistu traktoristina. ENSV Ministrite Nõukogu ei rahuldanud perekond Lindali palvet. Miks täpsemalt, vastust sellele küsimusele me antud kirjavahetusest ei leia. Kiri poleks saanud positiivset vastukaja ilmselt ka parema argumenteerituse korral, kuna Haapsalu rajooni TSN täitevkomitee oli põhimõtteliselt selle perekonna kodurajooni naasmise vastu.

Ka antud grupi juures ei ole võimalik üheselt tõdeda, et eelkirjeldatud levinumate võtete kasutamine oleks taganud tavapärasest suurema edu kirjale. Positiivsele vastusele võis, kuid ei pruukinud kaasa aidata silmapaistvas koguses nõukogude retoorika lisamine. Analüüsitud kirjade puhul võib väita, et rehabiliteerimissoovile või neile palvetele, millele kohalik TSN täitevkomitee kategooriliselt vastu seisis, oli positiivset vastust sisuliselt võimatu saada.

#### 4.6 Uusmaasaajad

Palvekirjade kirjutajate seas moodustavad omaette grupi uusmaasaajad, kes omandasid maad 1940. või 1945.-1947 aasta maareformi käigus, kuid kes osutusid küüditatuteks erinevatel eelpool käsitletud põhjustel. Antud grupp oli analüüsitud kirjade põhjal kõige väiksem. Neil oli võimalik positsioneerida end nõukogude võimuga samal poolel olevate isikutena. Reeglina tõid selle grupi esindajad välja, et nõukogude võim andis neile maad ning see kindlustas toimetuleku. Elu enne nõukogude võimu kehtestamist kirjeldatakse erakordselt viletsa ja vaesena.

Helgi Tamberg kirjutas 1956. aastal venekeelse kirja seoses enda, ema ja venna küüditamisega. *Kulakuks* tehti nad põhjusel, et ema palkas põllutöödele abilise, kuna isa oli surnud ja ta ise ei suutnud kahe väikese lapse kõrvalt kõike ära teha. Tamberg ütles, et nende pere sai 1940. aastal nõukogude võimult maad nii palju kui uusmaasaajale ettenähtud, mille eest on ääretult tänulik. Tambergi ema jäi Siberis töövõimetuks ja kuna peretütar Helgi soovis õppida ega saanud peret ülal pidada, palus ta luba Eestisse naasta, kus sugulased olid valmis nende eest hoolt kandma. Noorel naisel õnnestus võime veenda, et on maailmavaateliselt nendega samal poolel. Kuigi naine oli viimased seitse aastat oma elust veetnud Siberis, demonstreeris ta tänulikkust nõukogude võimule. Kirjas kasutati küll retoorikat, kuid ei pingutatud sellega üle.<sup>127</sup> Perekond Tambergid vabastati juunis 1956.<sup>128</sup>

---

<sup>126</sup> RA.ERA.R-1.5.518 lk 14-16

<sup>127</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk 173

<sup>128</sup> TAMBERG, Õie, Eduard s. 1913, eluk. Tartumaa Kavastu v. Andressaare k., küüdit. 25.06.49, ENSV MN otsus 14.03.49; Omski obl. Tšerlaki raj., vab. 19.06.56. [2478K] Tamberg, Helgi, Ernst, tütar, s. 1934; Tšerlaki raj., vab. 19.06.56. Tamberg, Ants, Ernst, poeg, s. 1937; Tšerlaki raj.?

Hildegard Kivisild (Mõtus) taotles oma ema Liisa Jürissoni ja venna Martin Jürisoo vabastamist. Liisa Jürisson oli olnud uusmaasaaja, kellele nõukogude võim eraldas 30 ha maad Lemmikõnnu talust, mida ta hakkas pidama koos poegade Johannes ja Martin Jürisooga.<sup>129</sup> 1941. aastal mobiliseeriti Johannes punaarmeesse, sama aasta detsembris suri ta Tšeljabinskis. Martin oli 1941. aastal varumisvolinik ja osales Punaarmee hobuste Venemaale viimises ning võttis väidetavalt osa ka lahingutest 1941. aasta augustis Tallinna juures. Kuna kirjas on Martin Jürisoo kohta kasutatud väljendit „mobiliseeriti punaarmee teenistusse“, mitte punaarmeesse nagu Johannese puhul, siis tekitas see minus kahtlust. Materjale uurides leidsin, et Martin Jürisoo ei olnud punaarmeesse mobiliseeritud vaid langes 1941. aasta augustis Tallinna juures vangi ja oli saksa okupatsiooni ajal Eestis. Hildegard Kivisild kirjutas, et ema Liisa Jürisson ei võtnud saksa okupatsiooni ajal talle varem kuulunud Lemmikõnnu talu tagasi. Ilmselt oli selle lause lisamine viga, kuna siit saab välja lugeda, et Liisa Jürissonile ei eraldatud maad mitte uusmaasaajana, vaid tegelikult võeti Lemmikõnnu talu ära ja naisele jäeti sellest 30 ha. Endist suurtalunikku esitleti uusmaasaajana. Kuigi Hildegard oli ebasoodsate faktide esitlemisel soodsatena üsna oskuslik, ei õnnestunud see tal talust ega vennast rääkides. Tšeljabinskis surnud punaarmee lasest vend Johannes oli määratud tööpataljoni<sup>130</sup> ja sealsetesse meestesse suhtuti sisuliselt nagu vangidesse.<sup>131</sup> ENSV Ministrite Nõukogu vastus kirjale oli eitav.<sup>132</sup>

Nagu näeme suutsid mõned uusmaasaajad, kes olid enne nõukogude võimu kehtestamist olnud maata või väiketalunikud, end positsioneerida võimuga samal poolel olevatena. Üsna tõenäoliselt vastati nende palvetele jaatavalt. Nii-öelda fiktiivsed uusmaasaajad ei saanud sellele loota. Suurtaludest eraldati maatükke nii lastele kui sulastele kuigi maad kasutati jätkuvalt ühise majapidamisena edasi ning külas ei olnud see teadmata. Seetõttu olid nende võimalused positiivseks vastuseks üsna väikesed.

## 5. Kirjade mõju hindamine

Analüüsitud kirjade põhjal on võimalik teha nii üldiseid kogu valimi kohta käivaid järeldusi kui iseloomustada mõnda konkreetset gruppi. Hindamaks kirjade edukust, analüüsisin esiteks kasutatud argumentatsiooni, retoorikat ning seda, kellena kirjutaja ennast esitles. Teiseks analüüsisin võimudelt saadud vastuskirju, mis on informatiivsusest väga erinevad. Enamasti piirduvad kirjavahetuse kaustad Eesti NSV Ministrite Nõukogu üldsõnalise otsusega, vahel ka

---

<sup>129</sup> Eestistatud perekonnanimed.

<sup>130</sup> JÜRISSE, Johannes, eluk. Viljandimaa Vastemõisa v. Lemmakõnnu t., perepoeg. 1941 mobiliseeriti Punaarmeesse, hukkus tööpataljonis. [Suure-Jaani]

<sup>131</sup> Õispuu, L. Eestlased Vene Sõjaväes 1940-1945 Sundmobiliseeritud Tööpataljonides.

<sup>132</sup> RA.ERA.R-1.5.416 lk 18-23

koos rajooni TSN täitevkomitee põhjendatud soovitusel/otsusega, kuid tavapäraselt on leitud üks neist otsustest. Mõnel juhul kui konkreetne otsus puudub, on kirja edukust võimalik hinnata kaudselt, näiteks Eesti Represseeritute Liidu poolt koostatud küüditatute raamatutes kajastuvate vabastamiskuupäevade järgi. Seejuures peab arvestama, et reeglina tähistavad need daatumid vabanemiskuupäeva, aga mitte Eestisse saabumist.

## 5.1 Argumendid

Kirjades kasutatud argumendid muutuvad ajas. 1950. aastate alguses saadetud kirjades kirjeldati olukorda pigem sisulistele faktidele tuginedes, ausalt ja keerutamata. Tihti väljendati mõistmatust endale osaks saanud süü osas, inimesed ei saanud aru, mille vastu nad eksinud olid. Samuti osutati elulistele ja majanduslikele vajadustele, nagu näiteks veski omamine või lapsehoidja palkamine. Mõningad kirjutajad võtsid selgitada ka Eesti põllumajanduslikke iseärasusi: näiteks talu majandusliku võimekuse hindamisel oli oluline põllumaa suurus mitte majapidamise üldsuurus. Võib väita, et 1949.-1950. aastatel saadetud kirjad olid nõukogulikus mõttes naiivsed, kirjutajatele oli nõukogude elulaad ja mõtlemismudel veel võõras, pärineti erinevast keskkonnast.

Soovitud tulemuse saavutamiseks oli hea viidata mõnele NSVL-i seadusele, kuid õigusriigis kasvanud inimesed ei mõistnud, et nõukogude riik ise ei austanud enda väljaantud seadusi. See jääb silma näiteks punaarmee laste puhul, kes eeldasid et nende lähedaste küüditamine on eksitus, kuna Isamaasõjas võidelnute lähedasi ei oleks tohtinud välja saata. Iseasi, kuivõrd teadlikud sellest sättest üldse oldi. Kirjutajate seas oli nii üksikemasid, lapsi, vanureid kui uusmaasaajaid, kes pärinesid üsna erinevatest oludest ega mahtunud *kulaku* staatuse alla, mistõttu tekkis neil õigustatult küsimus eksitusest. Kahtlusi võisid süvendada ka mitmesugused kuulujutud, rahva seas puudus selge arusaam küüditatavate kontingendist. Kuna küüditatute hulka sattusid peamiselt naised ja lapsed, sekka näiteks ka mõni külavolinik, nagu Hiljar Tammela neid kirjeldanud on, andis see kuulujuttudele pigem hoogu juurde.<sup>133</sup> Segaduses olid nii küüditatud kui mahajääjad. Küsimus, miks just need inimesed ära viidi, jäi vastuseta veel aastakümneiks.

Omandatud kogemuste pinnalt sai kirjutajatele selgeks, et tõetruud ja mõistlikud argumendid nõukoguliku mõttemaailmaga kokku ei käi, mis avaldub ka kasutatud argumentide muutuses 1950. aastatel. Viitamist vastavatele seadustele ja määrustele või näiteks punaarmee lastest

---

<sup>133</sup> Tammela, Hiljar. Kuulujutud eelseisvast küüditamisest kui mentaliteediajalooline nähtus. Uuemaide aspekte märtsiküüditamisest, Tallinn 2009. lk 120-121

pereliikmele praktiseeriti ka edaspidi. Siiski kujunesid gruppidel välja n-ö tüüpilisemad ja neile omasemad võtted. Omavahelise suhtluse teel levis teave efektiivsematest taktikatest. Tüüpargumentide (nagu nt põllumajandustehnika omanike puhul oma traktori kirjeldamine võimalikult väikese ja katkisenä või täisealise pereliikme puhul selgitamine, et ei kuulunud kulakutega samasse leibkonda) kasutamine ei suurendanud positiivse vastuse saamise tõenäosust. Nagu analüüsi käigus selgus osutus olulisemaks isiku sotsiaalne taust. Nii on positiivsete vastuste protsent kõrgem uusmaasaajate seas või teistel, kes suutsid ennast sobivalt esitleda.

Aigi Rahi-Tamm on jõudnud artiklis *Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960)* järeldusele, et kohaliku kogukonna, ametniku või haridusasutuse direktori toetusest olenes tihtilugu, kas küüditatul oli võimalik oma kodukohta naasta ja seal toime tulla või mitte.<sup>134</sup> Läbitöötatud kirjade põhjal saab selle hinnanguga nõustuda. Toetuskirja kirjutaja pidi võimude jaoks olema usaldusväärne ja omama autoriteeti. Nagu töös käsitletud Naadeli näites<sup>135</sup> selgus, ei omanud mõju nende ametimeeste kirjad, kes olid ennast diskrediteerinud või ametist vabastatud.

Toetuskirjadega koos või kõrval lisati taotlusele ka küüditatute või nende toetajate iseloomustusi, mis olid omapäraseks tunnistuseks, aitamaks võimudel isikut positsioneerida. Ennekõike püüti iseloomustuses demonstreerida, et süüdistatu on elanud nõukogulikus mõttes õiget elu. Iseloomustajateks olid tööandjad,<sup>136</sup> kohalikud võimukandjad või lihtsad külaelanikud. Kirjutati nii toetavaid kui mahategevaid iseloomustusi. Siin võiks tuua näite Harjumaalt, kus kedagi Martat nimetati „pesueht“<sup>137</sup> kulakuks, antud kirjaviis peegeldab iseloomustaja vaenulikkust.

Sedalaadi tunnistuste (iseloomustuste) tähendus omas suuremat rolli sõjavangide või võõrtööjõu kasutamise tõttu küüditatute juhtumites. Eraldi tahaks esile tuua sõjavange, kes olid neile kunagi peavarju ja tööd pakkunud talu pererahvaga kirjavahetuses veel aastaid hiljem ja andsid nüüd peremehe kohta toetavaid tunnistusi. Samas leidis ka vastupidiseid näiteid, kus taluomanikke süüdistati sõjavangide jõhkras ja hoolimatus kohtlemises. Kuid selliseid

---

<sup>134</sup> Rahi-Tamm, Aigi. *Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960)*. In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). *War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century*. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]. lk 10

<sup>135</sup> RA.ERA.R-1.5.487 lk lk 258

<sup>136</sup> Seda nii Eestis, kui Siberis.

<sup>137</sup> RA.ERA.R-1.5.422

tunnistusi andsid üldjuhul teiste talude peremehed, näiteks naabrid, mitte sõjavangid. Analüüsitud kirjades pidas enamik endisi talus töötanud peremeest siiski pigem hea sõnaga meeles.

## 5.2 Retoorika

Kuna argumente võis nappida, läksid käiku erinevad retoorikavõtted. Ka siin on märgata sama tendentsi nagu argumentide juures: aastatega muutusid inimesed leidlikumaks ning hilisemate aastate, 1956-1959 kirjades võib leida sagedamini ülevoolavat retoorikat, mida kasutati ennekõike siis, kui puudusid mõjuvad argumendid või toetuskirjad.

Enamik inimesi püüdis kirjades olla võimule meelepärane. Kiideti nõukogude korra seaduslikkust ja avaldati lootust, et võimud likvideerivad ebaõigluse, mis on kirjutajale või tema lähedasele osaks saanud. Üheks võtteks oli eelmise ajastu või ajajärgu mahategemine. Eesti Vabariigi ja saksa okupatsiooni aega kirjeldati reeglina halvustavas toonis. Kuid leidus ka eelmise parteiliini esindajate Stalini ja Beria halvustamist, näiteks töös käsitletud Rahumeele kirjas.<sup>138</sup>

Leidus neid, kes koostasid pikki ilukõnesid nõukogude korra ja poliitika auks, samas kui teised piirdusid vaid kinnitusega, et nad austavad nõukogude võimu ja on valmis selle heaks töötama. Enamus lubas panustada Eesti NSV ülesehitustöösse. Selleks kasutati nõukogude loosunglikku sõnavara, nõukogude korra eesmärgid pidid jääma heasse valgusse. Leidus ka neid, kes proovisid võimude soosingut pälvida kiiduavaldustega vene rahvusele.

Kirjade analüüs näitas, et nõukogude retoorika kasutamine oli küll vajalik, kuid ainult sellele tuginemine ei taganud edu. Ka Miriam Dobson on tõdenud, et kehtiva parteipoliitilise liini kiitmine oli oluline nagu oma ustavusegi demonstreerimine, kuid sellest üksi ei pruukinud esitatud palve rahuldamiseks piisata.<sup>139</sup> Eestlaste kirjades oli levinumaks ustavuse tõestamise viisiks töökuse demonstreerimine koos valmidusega kasutada oma tööjõudu Eesti NSV hüvanguks.

---

<sup>138</sup> Vt viide 103

<sup>139</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

### 5.3 Eneseesitlus

Argumentide ja retoorika kõrval oli oluline endast kui kirjutajast õige pildi loomine. Miriam Dobsoni hinnangul oli isikul võimudele saadetud kirjas võimalus end presenteerida sellisena, kellenä ta tahtis kehtivas süsteemis näida.<sup>140</sup> Üldiselt peab see seisukoht paika ka käsitletud kirjade puhul. Kuigi raske elutee motiiv ei olnud eestlaste kirjades domineeriv, võib siitki leida üsna palju näiteid kirjutajate trööstitust elust. Nii näiteks kurdeti varakult lapsena tööleasumise üle, mis katkestas tihti koolitee. Sageli väideti, et elu ei soosinud neid ka hiljem pärast lapsepõlve. Kirjutajad tõid välja, et abikaasad olid neid hoolimatult kohelnud või surnud. Kirjeldati Eesti Vabariigis valitsenud pidevat puudust ja muret homse päeva pärast, mis kadus pärast nõukogude võimu kehtestamist.

Zubkova kirjeldatud personaalse legendi kohaselt pidi õigel kommunistil olema sobiv päritolu, raske lapsepõlv, revolutsioonilised või sõjalised teened ja osalemine juunipöördes, mida kroonis parteisse astumine kui elu kõrghetk.<sup>141</sup> Igal Halfin on autobiograafias kommunistiks hakkamist samastanud kristluses jumala leidmisega.<sup>142</sup> Ka analüüsitud kirjadesse on püütud sarnaseid aspekte sisse tuua. Valdav enamus on valinud oma eluloo kirjeldusse sobivaimaks õige päritolu ja/või raske lapsepõlve kirjeldamise, mis on ka mõistetav, kuna neid asjaolusid oli võimudel keerulisem kontrollida. Samas võib läbitöötatud materjalidele tuginedes väita, et võimud kontrollisid inimeste eluloolisi fakte üsna põhjalikult. Ei olnud suurt mõtet end punaarmeeasena kirjeldada, kui tegelikult oldi mobiliseeritud pärast sõda mõnda ehituspataljoni. Ilmselgelt on kirjutajad proovinud oma elukäiku ilustada või moonutada, kuid seda, kuivõrd see kirja lugejale ja menetlejatele mõju avaldas, on minul raske hinnata. Kokkuvõtvalt saab öelda, et enda esitlemine võimudele meelepärase isikuna suurendas positiivse vastuse tõenäosust, kui seda tehti usutavalt. Samas ei pruukinud raske ja kurva elutee kirjeldamine edu tuua.

Nõustun Stephen Kotkini tõdemusega, et inimesed omandasid aja jooksul režiimile sobiva keele (*speaking bolshevik*).<sup>143</sup> Analüüsitud kirjades on see protsess hästi jälgitav: saadi selgeks

---

<sup>140</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009 lk 64-65

<sup>141</sup> Zubkova, Jelena. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. lk 203-204

<sup>142</sup> Halfin, Igal. Red autobiographies: Initiating the bolshevik self, 2011 lk 69

<sup>143</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

argumentide leidmise oskus ja õpiti probleeme õigesti esitlema. Siiski ei saavutanud kõik kirjutajad ideaalset tehnikat ning teatud osa ei omandanud seda kunagi. Sarnasele järeldusele on jõudnud ka Miriam Dobson.<sup>144</sup>

## Kokkuvõte

Käesolevas bakalaureusetöös on analüüsitud Eestist 1949. aastal väljasaadetute ja nende lähedaste kirju Eesti NSV võimudele aastatel 1949 – 1959. Kirjutajate eesmärgiks oli taotleda enda või oma lähedase vabastamist, elamisluba Eestis või rehabiliteerimist. Töö käigus on läbi töötatud 592 juhtumit. Enamiku juhtumite raames on analüüsitud mitut kirja. Juhtumid on jagatud kategooriatesse vastavalt sellele, mis põhjusel inimene küüditati. Uusmaasaajad ja invaliidid on paigutatud eraldi kategooriatesse, kuna nemad soovisid vabastamist küüditamispõhjusest mitteolenevatel asjaoludel. Töös on analüüsitud kirjade argumente, retoorikat ja eneseesitlust.

Uurimise käigus selgus, et argumendid muutusid analüüsitud perioodi jooksul. 1950. aastate alguses kasutati süüst vabanemiseks pigem ausaid ja sisulisi fakte. Kuna paljud ei mõistnud, milles nende süü seisneb, ei peetud vajalikuks fakte moonutada. Aja jooksul õppisid inimesed uute nõukogulike reeglite järgi elama ja võimudega viimastele sobivas keeles suhtlema. Analüüsi käigus tulid nähtavale nii-öelda tüüpargumendid, mis on hästi jälgitavad kategooriate lõikes. Näiteks kasutasid *kulaku* pereliikmed ühtemoodi argumente ja veski omamises süüdistatud teist laadi põhjendusi. Samas ei selgunud, et tüüpargumentide kasutamine oleks taganud edu.

Nõukoguliku kirjastiili juures on tähtsal kohal ülevoolav retoorika. Seda kasutati nii 1950. aastate alguses, kui lõpus saadetud kirjades. Enamasti just need isikud, kes ei osanud oma süüd argumentidega ümber lükata, valisid taktikaks retoorika. Sellega on kohati liiale mindud, mõjudes selliselt esitatuna pigem irooniana. Analüüsitud kirjade puhul saab väita, et väljapaistva retoorikaga kuid ilma argumentideta kirjad ei saavutanud üldjuhul edu. Enamasti puudusid sellistel kirjutajatel ka sobivad toetajad ja neil ei õnnestunud luua endast õiget võimudele sobivat kuvandit.

Seevastu selgus, et õiget eneseesitlust võib hinnata kasuliku taktikana. Isikud, kellel õnnestus ennast näidata uusmaasaajatena või mõnel muul moel nõukogude maailma sobivana, võisid

---

<sup>144</sup> Dobson, Miriam. Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

loota taotluse rahuldamisele. Samas pidi eneseesitlus olema usutav. Valedel faktidele toetunud suurtalunikud või ehituspataljonides teeninud sõdurid, kes püüdsid end esitleda võimude jaoks sobivama inimesena, ei saanud tihti oma palvele positiivset vastust. Sarnaselt tüüpargumentidele kujunes välja tüüpiline eneseesitlus, mis hõlmas rasket lapsepõlve ja elu muutumist positiivses suunas peale nõukogude korra kehtestamist. Leidus mitmeid kirjutajaid, kes positsioneerisid ennast nõukogude inimeseks seeläbi, et vastandusid Eesti Vabariigile. Nii kirjeldati halvustavalt „klikivalitsuse“ ajal lokanud tööpuudust ja vaesust, mille likvideeris nõukogude võim, kellele selle eest tänulikud oldi. Käsitletud kirjade põhjal võib väita, et õige eneseesitlus oli oluliseks komponendiks. Samuti aitasid sellele kaasa teiste isikute poolt kirjutatud iseloomustused ja tunnistused. Eriti ilmekalt nähtub see võõrtööjõu kasutamises süüdistatute juhtumite, kus positiivse iseloomustuse või tunnistuse olemasolu vägagi oluline oli. Iseloomustus võis võõrtööjõu kasutamise ümber lükata ja inimese süüst vabastada. Toetavalt mõjus ka see, kui endine sulane kirjeldas peremeest positiivselt.

Väga olulisel kohal oli toetuskirjade hulk ja endise elukoha täitevkomitee seisukoht. Kuigi toetuskirju organiseeriti kogu asumisperioodi vältel, võime nende reaalsest mõjust hakata rääkima pigem alates 1956. aastast. Täitevkomiteed olid mõningatel juhtudel andnud isikute kohta positiivseid soovitusi ka varem, kuid see ei taganud veel Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolset positiivset otsust. Hiljem lähtus ENSV Ministrite Nõukogu ennekõike rajooni TSN Täitevkomitee soovitusest. Sellest tulenevalt muutus oluliseks mõjukamate toetuskirjade omamine. Eelneva tõestuseks on küüditatute kirjad kodustele Eestis, kus palutakse, et lähedased küsiks kodukolhoosilt ametlikku tagasikutset ja toetuskirja. Selliste toetuskirjade omamine tagas suurema tõenäosusega täitevkomitee poolehoidu, mis sai ühtlasi tähtsaks teguriks Eesti NSV Ministrite Nõukogu otsuse juures. Isikutel, kellel puudus kohalikul tasemel toetus, oli väike tõenäosus saada ENSV võimudelt positiivset vastust.

Töö annab ülevaate taktikatest, mida väljasaadetud oma kirjades kasutasid ning hindab nende muutumist ajas. Samuti on analüüsitud kasutatud võtete edu või ebaedu. Siiski leidis töös käsitlemist vaid väike osa arhiivis leiduvatest kirjadest. Seega vajaks kodanike kirjavahetus võimudega kindlasti põhjalikumat uurimist.

## Kasutatud allikad ja kirjandus

### Arhiivimaterjalid

Eesti Rahvusaarhiiv

Fond RA.ERA.R-1 – Eesti Vabariigi Ministrite Nõukogu

### Perioodika

Rahva Hääl 23.09.1955

### Kasutatud kirjandus

**Dobson, Miriam.** Letters. – Reading Primary Sources: The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History (Routledge Guides to Using Historical Sources). / Toim. M. Dobson, B. Ziemann. London; New York: Routledge, 2009

**Feest, David.** Zwangskollektivierung im Baltikum. Die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944–1953. Köln, Weimar, Wien: Böhlau 2007

**Hiio, Toomas; Maripuu, Meelis; Paavle, Indrek.** (Koost.). Estonia since 1944: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes against Humanity. Tallinn: Estonian Foundation of Crimes against Humanity, 2009

**Halfin, Igal.** Red autobiographies: Initiating the bolshevik self: The University of Washington Press 2011

**Halfin, Igal.** Popov's Apostasy: A Drama in Three Letters and Two Interrogations. In: Autobiographical Practices in Russia. Eds. J. Hellbeck, K. Keller. V&R unipress, 2004, pp. 223-250.

**Kõll, Anu-Mai.** The village and the class war: anti-kulak campaign in Estonia. Budapest; New York: Central European University Press, 2013

**Liivik, Olev; Tammela, Hiljar.** (Koost.). Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn, 2009

**Maripuu, Meelis.** Omavalitsuseta omavalitsused Halduskorraldus Eestis Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2012

**Mertelsmann, Olaf.** Der stalinistische Umbau in Estland: Hamburg, Kovac, 2006, lk 115–122

**Pilve, Eli.** "'Kurnajate" ja rahvavaenlaste perekonnaliikmed Nõukogude võimu kammitsais, Tuna 2017

**Rahi-Tamm, Aigi.** 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio 1998

**Rahi-Tamm, Aigi.** (2015). On the Borderline between Tears and Laughter: Changes of Tonality in the Life Histories of Estonian Deportees. In: Simona Mitroiu (Ed.). Life Writing and Politics of Memory in Eastern Europe (144–164). Palgrave Macmillan.

**Rahi-Tamm, Aigi.** Küüditamised Eestis. Reinvelt, R. (Toim.). Eestlaste küüditamine. Mineviku varjud tänases päevas. Artiklid ja elulood (15–57). Tartu: Korp! Filiae Patriae. 2004.

**Rahi-Tamm, Aigi.** Doubly Marginalized People: The Hidden Stories of Estonian Society (1940-1960). In: Lazar Fleishman, Amir Weiner (Ed.). War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century. Stanford University: Academic Studies Press [ilmumas]

**Rahi-Tamm; Aigi & Salēniece, Irena.** (2016) Re-educating teachers: ways and consequences of Sovietization in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective, Journal of Baltic Studies, 47:4

**Rahi-Tamm, Aigi; Kuusik, Argo.** (2017). Tagasi esivanemate maale: eestlaste evakueerimine Loode-Venemaalt 1942–44. Ajalooline Ajakiri, 1 (159) lk 103–137

**Storella, C.J; Sokolov A.K.** The Voice of the People. Letters from the Soviet Village 1918-1932. Tale University Press 2013

Nõukogude Eesti külma sõja ajal. Koostanud Tannberg Tõnu. Eesti Ajalooarhiiv: Tartu , 2015

**Tannberg, Tõnu.** 1953. aasta amnestia: Kas varaste ja sulide vabastamine. Tuna 3 2004

**Tannberg, Tõnu.** Tartu Riiklik Ülikool pärast 1950. aasta märtsipleenumit: julgeolekuorganite sissevaade. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004

**Tarand, Andres.** Cassiopeia. Kirju kolmnurgast Vorkuta-Eesti-Krasnojarski krai, Tallinn 1992

**Tõnurist, Edgar.** Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine :dokumentide materjalide kogumik / Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi filiaal ; [koostanud Evald Laasi... jt.] Tallinn : Eesti Raamat, 1978

**Zubkova, Jelena.** Baltimaad ja Kreml 1940-1953: Varrak, Tallinn, 2009

**Õispuu, Leo.** Deportation from Estonia to Russia : deportation in March 1949. Volume 1. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo , 2003

**Õispuu, Leo.** Deportation from Estonia to Russia : deportation in March 1949. Volume 2. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo , 1999

**Õispuu, Leo.** Eestlased Vene sõjaväes 1940-1945. Teine osa. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo, 2009

**Käsit kirjaldised materjalid**

**Frei, Lauri.** Klassivaenlaste tekitamine eesti külas 1944-1950 Äksi valla näitel. Bakalaureusetöö. Arhiivinduse õppetool. (Juhendaja A. Rahi-Tamm) Tartu: 2007.

**Viibur-Vilt, Maris.** Kirjad võimule. EK(b)P Keskkomitee propaganda ja agitatsiooni osakonna näitel 1944-1953. Magistritöö. Uusima ajaloo õppetool. (Juhendaja A. Rahi-Tamm). Tartu: 2014.

## **Summary: The correspondence with the authorities on the example of the people deported from Estonia in 1949 for kulak reasons**

In autumn 1944 the second soviet occupation began in Estonia. Soon Moscow started thorough sovietisation. In 1947 authorities started to compile the list of kulaks. Households, that were on the lists, had to pay higher agricultural taxes, which were impossible to pay for a longer time. Therefore the farms got into debts and went broke. However, collectivization was not successful, because the farmers did not want to join collective farms. So the authorities had to use more drastic methods. In March 1949 deportation took place. Among others, kulaks were also deported. Officially kulaks were wealthy peasants, who did not fit in Soviet society. In reality, the definition of the kulak was so broad, that it could include almost everyone, whom authorities disliked. After the death of Stalin, prisoners and deported were released by category.

The aim of this bachelor thesis is to analyze letters, that were sent in 1949-1959 to authorities by people, who were deported in 1949 from Estonia or their relatives. The letters were sent in order to achieve release, residence permit or rehabilitation. For this paper 592 cases and about 1000 letters have been analyzed. The cases are divided into categories according to the reasons of deportation. Elderly and newcomers form separate categories, while they asked for release due to circumstances not related to the reasons of their deportation. The letters vary in terms of content, length, language, and spelling. In the letters the argumentation, style and self-presentation are analyzed. It is also explored, whether and how the style of the letters altered over time.

As mentioned above, since 1953 firstly prisoners and later special settlers were released by category from Siberia. In order to return to Estonia, people had to write to the authorities. In April 1956, when Council of Ministers of the Estonian SSR gave permission to release special settlers, writing to the authorities became massive. It continued later, also when kulaks as one of the most massive categories were released in 1958.

The analysis revealed that the letters sent to the authorities changed over time. In the first letters people used relevant explanations and relied on facts, that precluded their guilt. Soon people understood, that honesty does not function in the Soviet society. During the course of time, people acquired soviet writing style and began to use so-called typical arguments. It means that every category had their own typical arguments, which were often used. For example, the tractor owners had always the oldest or frequently broken tractors and adult family members did not have any economic ties with their families. The analysis showed, that typical arguments alone did not bring success. Other supporting factors were also needed, for example support letters.

A support letter from the local collective farm showed that the person would not cause any problems in the community and would get a job after returning. Such support letters significantly increased the possibility, that the Executive Soviet of County would make a recommendation to the Council of Ministers to allow a person to return home. After 1956 the support of the Executive Soviet of County was the main criteria, on which the decisions of the Council of Ministers were based on. On the other hand the resistance of the Executive Soviet of County most of the time meant negative response.

Self presentation was a very important part of the letters. Those, who managed to represent themselves as newcomers, had higher probability to get released. On the other hand, people, who described their hardships and sad life story, did not get positive response. Writers who lacked of supporters and good arguments, tried to compensate it with overwhelming rhetoric. Based on the analysed letters, it was not a successful strategy.

## **Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina Simo Jõks

*(autori nimi)*

(sünnikuupäev: 19.10.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Kirjavahetus võimudega Eestist 1949. aastal *kulaklikel* põhjustel väljasaadetute näitel,

*(lõputöö pealkiri)*

mille juhendaja Aigi Rahi-Tamm,

*(juhendaja nimi)*

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 28.05.2018

Simo Jõks



